

Édes Anyanyelvünk

XXIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

2007. ÁPRILIS

ÁRA: 120 FORINT

„Hhättér”

Mi lesz a *h* hanggal?

Nagyon nehéz írásban visszaadni a magyar mássalhangzók szokásostól eltérő kiejtését. A címben azt akartam érzékeltetni, hogy miként ejtik a déli híradóban egy esti rádióműsor előzetesében a szóban előforduló *h* hangot, valamint azt is, hogy a hosszú *t* is hosszabb a szokásosnál. Ebben a szóban azt a fajta *h* hangot figyelhetjük meg, ráadásul egyre gyakrabban, amelyik nem úgy erős, mint a *pech*, a *cech* szavakban, de nem is úgy, mint az *ahhoz*, *ehhez* hosszú *h* hangjai. Figyeljék meg azokat a szavakat, amelyekben *h* hang van (főként számok: *hat*, *hét*, *három*, *húsz*), azt tapasztalhatják, hogy sok beszélő olyan erős *h*-kat mond, hogy a gyertyalángpróbával szinte mindig elfújnak a lángot. Van legalább tíz-tizenöt riporter, hírolvasó, akit név szerint fel tudnék sorolni, mint az ilyen ejtés „jeles” képviselőjét. Egyetlen gégeréshangunk nem a szokásos képzésen megy át, hanem mélyebbről – majdhogynem „hasból” – indul. A gyertyafújástól abban tér el, hogy tátott szájjal, lehelve képesek lennének egy születésnap torta összes gyertyáját elfújni.

Az utóbbi években lehet megfigyelni, hogy leggyengébb mássalhangzónk egyre erősebb, kellemetlenebb lesz, illetve lett. A Filmmúzeumban vetített filmek szereplői, a régi híradók narrátorai, megszólalói nem ejtettek ilyen erős *h*-kat, mint amilyeneket mostanában hallani. A Sport1 egyik közelmúltbeli adásában tíz perc alatt több erőltetett *h* hangzott el, mint az előbb említett hangos dokumentumokban együttvéve. A számok mellett egyre több szóban is erősödik a *h*. Már nemcsak azt hallom reggel, hogy *hhárom* perc múlva *hhat* óra, meg *hhét* *fokkkörül* lesz a *hhőmérséklet*, hanem azt is, hogy a *hhatárórség*, a *hhalászati szövetkezet* ezt és ezt csinálta. (A *fokkkörül* típusú ejtés azt mutatja, hogy az eddigi „normális” hosszú mássalhangzók egy kicsit hosszabbak, sokszor egy alig érezhető kicsi szünet beiktatásával kezdik újra az ejtést, pedig a *szakkört* is olyan hosszú *k*-val kell ejteni, mint a *sakk-kört*, de sokszor éreztetni akarják a beszélők a különbséget).

Nagy kérdés, hogy miért lesz lassacskán a leggyengébb mássalhangzóból az egyik legerősebb. Talán a beszélő attól fél, hogy nem hallatszik eléggé a *h*? Akinek volt gyereke, tapasztalhatta, hogy közülük nem tudja mindegyik eleinte kiejteni a *h*-t. A hús, husi *úsnak*, *usinak* hangzik, a hát *átnak* stb. Azért, mert a tiszta, magyaros *h*-t még nem érzékeli, nem tartja „fontosnak”, mert alig hallatszik, annyira gyenge. Ez érvényes azokra a külföldiekre is, akiknek a nyelvében nem ejtik a *h*-t (olaszok, franciák). Ha a magyar az első olyan nyelv, amelyikben ez a fajta *h* van, ők először nem ejtik, később erősebben ejtik, csak a nyelvtanulás bizonyos szakasza után találják el a *helyes* magyar kiejtést. De a rádiósok, tévések nem idegenek, nekik illenék könnyedén szép magyar *h*-kat ejteniük.

Minden rossz példa ragadós. Egyre többször lehet már villamoson, buszon is hallani ezt a „gyomorból jövő” *h*-t, néha már ez erősebb, mint egy képmény *k* vagy *b*.

Akik szeretnének alig észrevehető, csendes, szép magyar *h*-kat hallani, figyeljék az egyik Kazinczy-díjas bemondót a Kossuthon, vagy nézzenek régi filmeket, híradókat. Járjanak piacokra, búcsúkra, ahol az igazi *h* hangokon kívül romlatlan és ízes nyelvi fordulatokat is megfigyelhetnek.

Kovács József

A TARTALOMBÓL:

Grétsy László:
Két levélváltás krónikája

Huszár Ágnes:
A gazdag Európa
bohócköntöse

Balázs Géza:
A nyelvek antropológiai
jellemzői

Büky László:
Mezzofanti és a külhoni
gyertyaöntők

H. Varga Márta:
Hölgyek részére
látogatható?

Bozsik Gabriella:
Ábécébeli,
Koldusopera-beli,
alpokbeli

Jakab István:
„A borsodi
Hegyközben...”

És: új szavak,
nyelvi játékok,
keresztrejtvény,
nyelvi érdekességek

Egy kis bibi

Tapasztalataim szerint egyre többen vannak, akik – mivel nem ismerik a különböző állatok nemek szerinti nevét – elsősorban a spontán beszédben a *fiú* és *lány* szavakat használják. Újabban a sajtó nyelvében is találkozhatunk a *fiú kutya* és *lány kutya* kifejezésekkel. Még *fiú cicák* is vannak, noha korábban inkább a lányokat nevezték így a fiatalberek. Talán a *tyúk* is *lány* volt csirke korában, amíg frigyre nem lépett a *kakassal*. *Menyecske* azonban nem lett belőle. Csoda, hogy amikor kikeltek csibéi, nem *kismamának*, hanem csak *tyúkanyónak* nevezték. De mi lesz majd, ha a *kutya lányok*, *kutya fiúk* megöregszenek? Akkor valószínűleg *öregfiúk*, *öreglányok* lesznek, esetleg *kutya néni*ről, *kutya bácsi*ről fogunk beszélni.

Közismert, hogy nyelvünk külön szóval jelöli meg minden állatfaj hím- és nőnemű egyedét. Hajdanában a kigyerek is tudta, hogy a kecske hímje a *bak*, *kancának* pedig a nőtényi lovat nevezik. *Kandúr Bandin*ak már a neve is elárulja, hogy nem a szebbik nemhez tartozik.

De vajon hányan tudják azt, hogy a „Tanulj tinó, ökör lesz belőled!” közmondásban mit jelöl az *ökör* és a *tinó*? Az *ökör* szó napjainkban inkább a durva beszédben hangzik el, de hogy ez az ivartalanított *bikának* a neve, *tinó* meg a *fiatal ökör*, azt csak kevesen ismerik.

Nemrégiben, a Falurádió egyik adását hallgatva, újabb meglepetés ért. A gyümölcsstermesztésről szóló beszélgetésben figyeltem fel arra, hogy már a gyümölcsfák között is vannak fiúk és lányok. Természetesen hamarosan rájöttem, hogy miről van szó. Csekély növényteni ismeretem alapján is tudom, hogy egyes fajfajták között vannak olyanok, amelyek csak *nővirágúak*, azaz virágjukból hiányzik a *porzó*. Ezeket olyan fák társaságába kell ültetni, amelyek porzóként szolgálnak, hogy a virágok megtermékenyüljenek. A kiváló minőségű Pándy meggyet például a kevésbé értékes cigánymeggy porozza be. A Pándy meggy tehát lánynak minősül, míg a cigánymeggy fiú is, lány is, mert van *porzója* is, *termőrése* is. Ennek tetején található a *bibe*, amely felfogja a virágport.

Az állatokat, esetleg a növényeket fiúsító, lányosító nyelvhasználatnak pedig van egy bibije, azaz hibája: a nagyfokú tájékozatlanság.

Dóra Zoltán

TARTALOM

Kovács József: „Hhätttér”. Mi lesz a <i>h</i> hanggal?	1
Dóra Zoltán: Egy kis bibi	2
Grétsy László: Két levélváltás krónikája	3
Huszár Ágnes: A gazdag Európa bohócköntöse	4
Balázs Géza: Miért érdekes? A nyelvek antropológiai jellemzői	5
Kisgergely József: Egy korrektor újabb bosszúságai	6
Büky László: Mezzofanti és a külhoni gyertyaöntők	7
Holczer József: „Hajózzunk <i>pedig</i> tovább!”	8
H. Varga Márta: Hölgyek részére látogatható?	9
Laurenzky Ernő: „Agusztus”, „ <i>Ha és amennyiben</i> ”.	10
Kocsa Mónika: Érdekes nyelvtanóra	10
Bozsik Gabriella: <i>Ábécébeli</i> , <i>Koldusopera-beli</i> , <i>alpokbeli</i>	11
Jakab István: „A borsodi Hegyközben...”, <i>Öntődében</i> vagy <i>öntődében</i> dolgoznak a vasöntők?	12
Minya Károly: A nyelvzsonglór stílusparódiája	13
Balázs Géza: Örömbeszéd	14
Graf Rezső: A mindennapok nyelvi hordalékából	14
Kemény Gábor: A stilisztikai alakzatok rendszerezése	15
Kardos Tamás: Az -ó, -ő képzős igenévi jelzők „titkos záradéka”	16
Új szavak, kifejezések (44.)	17
Új nyelvészeti kiadványok	17
Konferenciahírek	17
Hírek	17
Sz. L.: Diáknyelvi pályázat	17
Pontozó	18
Keresztretjtvény	19
S. Varjú Anna: Gertrudis felkapta a vizet	19
Nyelvész-leletek, nyelv-észleletek	20

ÉDES ANYANYELVÜNK

Az Anyanyelvápolók Szövetségének évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – megjelenő folyóirata

Megjelenik a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a támogatásával.

Kiadja: az Anyanyelvápolók Szövetsége

Felelős szerkesztő és kiadó: Grétsy László

A szerkesztőség tagjai: Balázs Géza, Kemény Gábor, Maróti István

A szerkesztőség címe: 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/F I. em. Telefon: 411-6500/5353

Postacím: 1364 Budapest, Pf. 122.

Honlap: www.anyanyelvapolo.hu (vagy: www.anyanyelvapolo.hu)
Villámposta: ea@anyanyelvapolo.hu

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága (Bp. VIII., Orczy tér 1.). Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél. E-mail: hirlapelofizetes@posta.hu, fax: 303-3440
Információ, reklamáció: 06 80 444-444
További terjesztők: Magyar Lapterjesztő Rt. és Könyvtárellátó Kht.

Ára: 120 Ft.

Az Anyanyelvápolók Szövetségének tagjai a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják. Belépési nyilatkozat kérhető: Anyanyelvápolók Szövetsége, 1053 Budapest, Károlyi M. u. 16. Tel.: 317-3062, 317-3611/208

Az Édes Anyanyelvünk szerkesztőbizottsága: Balázs Géza, Bencédy József, Deme László (a szerkesztőbizottság elnöke), Fábíán Pál, Grétsy László, Kemény Gábor, Maróti István

Lapunk kiadását

az Oktatási és Kulturális Minisztérium,

valamint

a Nemzeti Kulturális Alap segíti.

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)
ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: OPTICULT Bt.
Telefon: 330-7186, 06 20 473-4084

Nyomás: ETO Print Nyomdaipari Kft.
Felelős vezető: Balogh Mihály

Két levélváltás krónikája

1. Ködök

H. Bóna Márta meteorológust mindig gondosan megfogalmazott rádió- és televízióbeli időjárás-előrejelzéseiből jól ismerem. Egyszer már szakvéleményt is kértem tőle, ugyanis szerettem volna megtudni, hogy a meteorológiai előrejelzésekben olykor hallható *fagyott eső, jeges eső* elnevezések ugyanolyan elfogadott szakkifejezések-e, mint amilyen például az *ónos eső*, amelynek szakkifejezés voltával már magam is tisztában voltam. Pár napon belül meg is kaptam tőle a magamfajta laikust is kitűnően eligazító választ. Alig néhány hete, december közepén azonban én is kaptam tőle egy kérdést. Szövege a következő:

„... Most hogy itt a december, gyakran szerepel előrejelzéseinkben a köd. Az előrejelző meteorológusok egy része hajlamos arra, hogy használja a »ködök« kifejezést, pl.: **délnyugaton tartós ködök alakulnak ki**. Kollégáim egy részének és nekem is a **köd** többes számú használata nagyon idegen, de nem tudjuk, hogy ütközik-e valamilyen szabályba. Miután a »ködök« pár nappal ezelőtt a Magyar Rádióban elhangzó időjárás-jelentésben is szerepelt, ezért ez már nem belső vita, hanem jóval nagyobb közössiéget is érintő nyelvi kérdés. Várom Professzor Úr segítségét.”

Én sem késlekedtem, hanem válaszoltam, ugyancsak e-mailen, ahogy a kérdést is kaptam. Ezt írtam:

„Én sem örülnék, ha a **köd** szó többes számban is elterjedne, noha a költői nyelvből ilyen használatára is ismerek példákat. A köd, legalábbis bennünket érdeklő jelentésében, a halandó ember számára olyan képződmény, amelynek nincsenek jól körülrajzolható határai. Ezért nem csoda, hogy többes számával általában nem élünk. A ködfolt az más, annak van érzékelhető határa, a folt már eleve olyan szó, amely tűri, sőt szívesen veszi a többes számot. A hétközetes értelmező szótár egy irodalmi példát is idéz a ködfolt szóra. Történetesen ott is többesben áll a szó. Eötvös József írja: »Az egyes ködfoltokban ... egész világréndszereket ismerünk fel.« Tehát, visszatérve a kérdésre, én csak azt mondanám, hogy **délnyugaton tartós köd alakul ki** (vagy: ködfoltok alakulnak ki, illetve keletkeznek).”

Válaszomra hamarosan megérkezett a viszontválasz is. Ezt is idézem:

„Köszönöm gyors válaszát. Állásfoglalását kinyomtattam, és azóta már minden kollégám elolvasta. Remélem, nem marad el a levél kedvező hatása, és az eddiginél ritkábban – vagy eset-

leg egyáltalán nem – halljuk majd meteorológusoktól a »ködök«-et.”

Mindössze ennyi a történet. Van-e, lesz-e egyáltalán bármilyen eredménye ennek a levélváltásnak? És lesz-e valami foganatja ennek a két levél-, illetve üzenetváltás az Édes Anyanyelvünk hasábjain nyilvánosságra hozó írásnak? Nyelvművelés-e, anyanyelvünk ápolása-e ez egyáltalán? Vagy talán éppen ez, vagyis a segítő együttműködés, a közös igyekezet a legcélravezetőbb forma? Nem tudom. Van egy népmesékben sűrűn előforduló, kedves szó-lásunk: *köd előtte, köd utána*... Rendszerint közbevetésként használjuk olyan mondatban, amelyben valakinek a váratlan, gyors eltávozásáról van szó. Én most, hogy elmondtam, amit az első kérdéssel kapcsolatban el akartam mondani, elhallgatok, elnémulok, eltűnök. *Köd előttem, köd utánam*... Vagy talán mégis ködök? Ugye, nem?

2. Elveszik

Még ugyancsak a múlt év decemberében kaptam a budapesti Szent Margit Kórházból azt a levelet is, amelyet némileg rövidítve szintén idézek:

„A médiából már egy jó ideje rendre úgy hallom a 'nem található többé, nem marad meg' jelentésű igének egyes szám harmadik személyű alakját: **elveszik**. Tehát *ikes* igeként. Az én nyelvem, nyelvérzékelem tiltakozik ez ellen. Én úgy használom: **elvész**. Az **elveszik** alak többértelmű. Jelentheti például azt is, hogy X. Y.-i **elveszik** feleségül, **elveszik** a kilátást előlem stb., vagyis többes szám harmadik személyű formának is felfogható. Rendben van ez így? Szíves véleményét várva, tisztelettel üdvözlö: Dr. Gulyás Péter nőorvos.”

E második levélváltásnak voltaképpen nincs is „krónikája”. Közreadtam a kapott kérdést, s most ehhez hozzákapcsolom a kérdezőnek küldött válaszomat:

„Köszönöm levelét s a benne fölvetett tanulságos, valóban megtárgyalásra érdemes kérdést. Mindenekelőtt arra figyeltem fel, hogy *ikes* igének nevezi az **elveszik** ígét, miközben az **elvész** forma említésével jelzi, hogy nem éri *ikes*nek. Már maga ez az észrevétel is nagyon tanulságos, mivel az **elveszik** csakugyan nem valódi *ikes* ige, hanem olyan ige, amely a kijelentő módú jelen idejének egyes szám harmadik személyében – tehát úgynevezett szótári alaplakjában – előfordul **-ik** végződéssel is, de minden más alakjában *iktelennek* számít. Az ilyen ígétet a szakirodalomban ingadozó álikéseknek nevezik. Elég sok van belőlük. Külön érdekeség, hogy éppen akkor kezdett nőni a számuk – a múlt század első felében –,

amikor már éppen megkezdődött magának az *ikes* ragozásnak a visszaszorulása, pusztulása. Egy évszázaddal ezelőtt még ezek voltak a megszokott formák: **ébredez, egerész, gitároz, levelez, azóta viszont egyre terjednek az ébredezik, egerészik, gitározik, levelezik** alakok, s már a szótárakban is vagy csak ezek szerepelnek, vagy jobbra ezek állnak első helyen, fő változatként. Ez persze bizonyos esetekben előnyös is lehet, főleg akkor, ha az *ikes* végződésű és az *iktelen* forma között jelentéskülönbség van kibontakozóban, vagy akár már fejlődött is ki. Ilyen például a **hull** – **hullik** igealakpár. A fárról a **levél**, továbbá az *eső*, a hó vagy valakinek a könnye inkább **hull**, mint **hullik** (legalábbis vagylagos a használat), az állatok szőre, továbbá a hajunk vagy a fogunk napjaink nyelvhasználatára szerint inkább **hullik**, mint **hull**.

Az 'eltűnik, elenyészik' értelmű **elveszik** esetében nincs ilyen megkülönböztető szerepe az **-ik** végű **elveszik** alaknak, sőt, ahogy Doktor Úr jelezte is, valóban éppen ez az alak teremt alkalmat a félreértésre azáltal, hogy bizonyos helyzetekben többes szám harmadik személyű igealaknak is értelmezhető. Kemény Gáborral közösen szerkesztett kézikönyvünkben, a Nyelvművelő kézisztárban szantszándékkal említettünk olyan példát is, amely akár megtévesztő is lehet. Ime: »Vigyázz, mert a sokadalomban könnyen elveszik a pénzed!« Ezt értelmezhetjük úgy is, hogy valakik, tehát, mondjuk, zsebtolvajok **elveszik**, ellopják a pénzünket, de úgy is, hogy könnyen **elvész**, azaz *eltűnik* a pénzünk, esetleg csak azért, mert **elvesztettük**, *ottfelejtettük* a fizetéskor az árusnak a pultján. Persze, ez a félreértés csak azokkal eshet meg, akik nem tudnak különbséget tenni a nyílt és a zárt **e** között. A Dunántúlon élők jelentős részét például – legalábbis az élőbeszédben – nem téveszti meg egy **elveszik** igealak, mert ők a 'megfog, eltulajdonít' jelentésű **elvész** ige **vesz** tagjának **e**-jét zártan ejtik [**elvészik**], ellenben az 'eltűnik' értelmű **elvész** megfelelő tagjának **e**-jét nyílt **e**-vel mondják ki, így: [**elveszik**].

Mindent figyelembe véve azonban magam is úgy vélem, 'eltűnik, veszendőbe megy' értelemben a három egymással versengő alak – az **elvész**, az **elvész** és az **elveszik** – közül az első a legmegfelelőbb, még ha szótáraink többsége nem is azt tünteti fel az első helyen. Persze, az is igaz – teszem hozzá némi akasztófahumorról –, hogy ha valahol valakik **elvészik** minden pénzünket, akkor nekünk már teljesen mindegy, hogy **elvész** vagy **elvészik**. A lényeg ugyanaz. *Eltűnt* a pénzünk.”

Grétsy László

A gazdag Európa bohócköntöse

Meillet és Kosztolányi Európa többnyelvűségéről

Európa egyesülésének lehetősége a két világháború között élénken foglalkoztatta a kontinens polgárait. A tizenkilencedik század elején Napóleon vetette fel először azt a gondolatot, hogy az egységes törvénykezés és pénznmeglényegesen megkönnyítené Európa fejlődését. A gondolat a nemzetállamok virágzásának idején háttérbe szorult, az első világháború véres tapasztalatai azonban újra aktuálissá tették.

Meillet

Az egyesülés reménye örömteli optimizmussal és várakozással töltött el sok értelmiségit. Közéjük tartozott Antoine Meillet, a Collège de France professzora is. Az indoeurópai nyelvek történeti-összehasonlító vizsgálatának tudós kutatóját ezúttal nem a nyelvek múltja, hanem jövője kezdte el foglalkoztatni. *A nyelvek az új Európában* (Les Langues dans l'Europe nouvelle) című könyvének második kiadásában az egyesülés nyelvi következményeit gondolta végig.

Meillet mindenekelőtt az ésszerűség szempontjából közelítette meg a kérdést, mivel „a modern világ egyik újdonsága az, hogy a hagyományokat igyekszik fölváltani az ésszerűség”. Az ésszerűség elvének mond elene nézete szerint Európa soknyelvűsége. Ezt rideg tárgyilagossággal így fogalmazza meg: „A mai Európa nyelvi helyzete képtelen.” Ugy látja, hogy a sok kis nyelv együttes létezése gátjává válhat a közös fejlődésnek. Aggodalmát átérezhetjük, bár az egész Földre vonatkozó adatok tükrében indokolatlanok látjuk. Más kontinensek nyelvi térképe sokkal színesebb a miénkénél. A csakugyan soknyelvű Afrikához, Ázsiához és csendes-óceáni térséghez viszonyítva Európa nyelvi szintje egyszerűnek látszik, hiszen ezen a kontinensen a világ különböző nyelveinek mindössze két százalékát beszéljük.

A francia tudós nem állt meg a helyzetértékelésnél, hanem javaslatokkal is szolgált. „Minél inkább tudatára ébrednek majd a vérből és romból kialakuló világ polgárai, hogy milyen hatalmas van a nyelvben, annál inkább meg fogják lelteni a módját annak, hogy nem zsarnokoskodva semmiféle nemzet fölött, az egyéneket, a társadalmi csoportokat és a népeket szabad elhatározás útján sorakoztassák egymás mellé, s a mai nyelvi összevisszaságot rákapassák arra a fegyverre, melyet a holnap általános civilizációja parancsol rájuk.”

Első olvasásra talán nem világos, mit is ért ő a civilizáció által parancsolt „fegyvelmen”. Gondolatmenetét követve azonban lassan egyértelművé válik: arra gondol, hogy az úgynevezett kis nyelvek beszélői – anyanyelvüket elfelejtve – térjenek át egy nagy nemzet jelentős kulturális értékeit felmutató nyelvére.

Ez leginkább abból derül ki, hogy miközben részletesen jellemzi az Európában honos nemzeteket és az általuk beszélt nyelveket, értéksorrendet is megállapít köztük. Ebben a sorrendben a magyar nyelv és kultúra az utolsó helyek egyikére kerül, hiszen: „A magyar nyelv nem tartozik ahhoz a nyelvcsaládhoz, mint a legtöbb Európában beszélt nyelv, ... szerkezete bonyolult, senki sem tanulja meg könnyűszerrel. Magyarországon kívül teljesen

ismeretlen... a magyar nem régi civilizációs nyelv. Szókincsében mindenféle külső hatás nyomát viseli: telis-tele van török, szláv, német, latin kölcsönzőkkel, s ő maga alig gyakorolt a szomszéd nyelvekre tartósabb hatást.” Nem kap jobb minősítést a magyar nyelven született szépirodalom sem, hiszen: „irodalmának nincs tekintélye”.

A magyar és más kis nyelvek ellen kifejtett gondolatmenetében Meillet azzal is érvel, hogy a kis nyelvek anyanyelvi beszélői külföldön elkerülhetetlenül kommunikációs nehézségekbe ütköznek, mivel nem beszélnek más nyelveket: „A magyar alattvaló, aki nem tud más közhasználati nyelvet, mihelyt túljut Magyarországot határára, nem képes magát megértetni, sőt alig képes valahol még tolmácsot is találni. Egy magyarul megjelent tudományos munka, bármi is az értéke, arra van kárhóztatva, hogy ismeretlen maradjon: le kell fordítani vagy kivonatolni kell egy nagy idegen nyelven.”

Kosztolányi

Kosztolányi Dezső, akit nagyon erős szálak fűztek a francia nyelvhez és kultúrához, érdeklődéssel olvasta Meillet könyvét. De mivel a magyar nyelvhez és kultúrához a lehető legerősebb kötelekek kapcsolódtak, nem tudta elfogadni a nagy tekintélyű tudós lesújtó véleményét. Érveit egy nyílt levélben tette közzé, ez először a Nyugatban látott napvilágot 1930. július 16-án, majd francia nyelven is megjelent (A magyar nyelv helye a földgolyón. Nyelv és lélek. Bp. 1999. Osiris, 84–98; mind a Meillet-, mind a Kosztolányi-idézetek ebből a szövegből származnak).

Megszólalását így indokolja: „Ahhoz, hogy levelem megírjam, a fájdalom adott erőt. Munkájában lelkisnyil az a szellemi és lelki közösséget, melyhez tartozom, azt a nyelvet, melyet tizenegy millió ember beszél. Félig-meddig ezeknek a nevében szólok fel. Ez ad bátorságot.”

Kosztolányi érvelése józan és racionális. Megérti, hogy „a modern műveltség mindennél egyöntetűsége, közössége, egységesítésre törekszik. Manapság mi európaiak majdnem mind egyforma ruhát viselünk, egyforma fogkefét használunk, egyforma ételeket eszünk.” De nézete szerint az egységesítésnek a nyelvek határánál meg kell állnia. Hiszen mit is jelentene a Meillet által javasolt fegyver? „Se többet, se kevesebbet, mint azt, hogy a nagy halak előbb-utóbb be fogják kapni és föl fogják falni a kis halakat, nem rosszindulatból, hanem szelíden és szinte békésen, az emberi műveltség nevében...” De melyik nagy nyelvre térnének át a sok kicsi beszélői? Európában számos olyan nyelv van, amelyet

több tíz millióan beszélnek. Milyen szempontok alapján lehetne őket versenyeztetni, és melyik lenne a győztes egy ilyen versenyben? – kérdezi okkal és joggal Kosztolányi.

A magyar nyelvvel kapcsolatban nyilvánvalóan elfogult Meillet-nek szemére veti, „úgy rémlik, hogy gyűlöli a finnugor nyelvcsaládot és csodálatos árváját, akinek korán elhaltak a szülei, atyjafiai a világtörténelem zűrzavarában messze idegenbe költöztek, de ő megélt a jég hátán is, rokontalanul és testvértelenül.” Joggal mutat rá arra, hogy nem tudományos érv egy nyelv ellen az, hogy „nem tanulható meg könnyűszerrel”. Nem fogadja el a magyar kultúrát és irodalmat lebecsülő véleményét sem. Felhívja a figyelmet a magyar művelődés nagyjainak, a költőknek és íróknak a magyar nyelv és irodalom érdekében tett erőfeszítéseire és nemzetközi megbecsülésre méltó teljesítményeire.

Kosztolányi – álláspontja leginkább ebben különbözik a francia tudóstól – éppen a nyelvi sokféleséget látja Európa kulturális gazdagságának jelét. „Rápillantván a könyv végéhez csatolt nyelvészeti mappa piros, zöld, sárga, kék foltjaira, melyek egy-egy nyelvközösséget jeleznek, meg kell vallanom, hogy ez még a politikai térképeknél is tarkább, s az egész fölöttébb hasonlít egy toldott-foldott bohócköntöshöz.” Ezt a sokszínűséget ő megőrzésre méltó örökségnek, gazdagságnak látja. Ezt a gazdagságot veszélyeztetné az, ha előírnák a nyelvi egységesülést. A következményt így vizionálja: „újabb romokat látunk, újabb lélektiprásokat, anyanyelvek üldözését, iskolák önkényes betiltását, hírlapok elkobzását, a lelkiismereti és gondolati szabadság ellen való újabb és újabb merényleteket”.

Napjainkban

Napjainkban, majdnem nyolcvan évvel megfogalmazásuk után, ezek a gondolatok aktuálisabbak, mint valaha. A kis népek és nyelvek sorsa, fennmaradásuk lehetősége az egész Földre kiterjedő globalizációs tendenciák következtében egyre kétségesebbé válik. Kosztolányi aggodalmát ma sokan oszthatnák. Alain Finkielkraut, a mai Franciaország egyik legeredetibb gondolkodója egy 1999-ben megjelent könyvében áttekintette Meillet és Kosztolányi vitáját. (A könyv magyarul *Hálatlanság* címmel jelent meg 2001-ben az Európa Könyvkiadó Mérleg sorozatában.) Kettejük vitájában a valóság és az ésszerűség elentétét látja: „Abban, hogy a valóságos és az ésszerű nem találkozik, Meillet botrányt lát, Kosztolányi számára ez erőt ad és ajándék.”

Kosztolányi jövőképe egy olyan korszerű Európa, amely befogadja és magáénak tekinti a nemzetek és népcsoportok nyelvét és kultúráját. Egy olyan földrész, amely a sokszínűséget nem kijavítandó hibaként, hanem erényként, kulturális gazdagságként éli meg. Ezt kívánhatjuk a harmadik évezred elején mi is magunknak és más nemzeteknek.

Huszár Ágnes

Miért érdekes?

A nyelvek antropológiai jellemzői

(1) Minden (természetes) emberi nyelv egyenrangú, de nem egyforma. Az egyenrangúság azt jelenti, hogy minden emberi nyelv „kettős szerkezetű”, vagyis szavai hangokból épülnek fel, mondatai szavakból, s minden nyelven végtelen számú mondatot lehet létrehozni. Minden nyelvben végtelen számú szöveg is szerkeszthető.

(2) Minden emberi nyelvben kimutathatók alapvető jellemzők, ezek az univerzalizmusok. Minden nyelvben vannak különös, egyedi jellemzők, egyedieségek, ezek az unikalitások, nyelvi unikumok.

(3) Minden nyelv az emberi nyelv adta lehetőségekből csak egy meghatározott számú jellemzőt fogad be centrális (központi) nyelvtanába. Emellett, a periférián még sok más jellemző megtalálható.

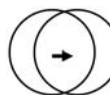

(4) Minden emberi nyelv a világnak egyszerűsítése, korlátozása, szűkítése.

Éppen ezért a nyelvi közlést kulturálisan szabályozott további információs csatornák (s azokon eljuttatott metainformációk) segítik. A világismeret a nyelvvismeret által korlátozódik, a nyelv öröklött grammatikai, szemantikai konvencióinak van alárendelve.

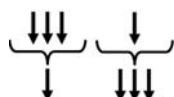
(5) Minden emberi nyelv hagyományon alapul. Ezért a nyelv alapvetően hagyományörző és felidézéző-ismételő jellegű (pl. a szavak, a nyelvtani szerkezetek). Minden emberi nyelv kialakítja az egyre bővülő és változó idiomatizmusait (frazeológiáját). A nyelvi (szöveg)hagyomány az emberiség kulturális kumulatív evolúciójának (másként: emergenciájának) a biztosítéka.

(6) Minden emberi nyelv minden megnyilatkozása az adott rendszert részben megerősíti, részben pedig megváltoztatja. A megváltoztatás közösségi szinten általában a „megértési tartományon” belül marad.

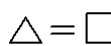
(7) Minden emberi nyelvben megfigyelhető a konvergencia (az összetartó fejlődés, a normaképződés, az egyszerűsödés) s vele együtt a divergencia, differenciálódás (a szétfejlődés, a széttagolódás). A nyelvek különböznek a „szétfejlődés” tekintetében, a magyar nyelv például mind történetileg, mind földrajzilag konvergens fejlődést mutat.

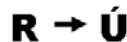
(8) Minden használt emberi nyelv változik: egyszerűsödik (az egyik területen), de ezzel együtt bonyolultabbá is válik (a másik területen). Az egyszerűsödés egyik mozgatója a „legkisebb erő kifejtés” (ökonómia) elve, a bonyolultabbá válásé nyilvánvalóan összefügg a világ, a megismerés, a gondolkodás „bonyolultabbá” válásával.

(9) Minden emberi nyelv jellegzetes helyzetekben (használati szokásokban, nyelvszokásokban, rítusokban) működik.

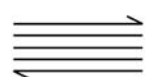
(10) Minden emberi nyelv máshogy tükrözi, másként képezi le a világot. Ez a nyelvi relativizmus. Vagyis a különféle nyelvek meghatározzák az adott nyelvet beszélők gondolkodását, világnézetét.

(11) Minden emberi nyelv mindennapi használatában tetten érhető az alkotás (a kreativitás). Ez minden nyelvi szinten kimutatható, legteljesebben a szövegalkotásban.

(12) Minden emberi nyelv a nemzedékek közötti kapcsolat, a kultúra hordozója, átadója, hagyományozója és megújítója, az emberiség folyamatosságának biztosítéka. A világ, a kultúra ismerete, tudása nyelvben (szövegekben) van kódolva.

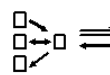
(13) Minden emberi nyelvre jellemzőek az alapvető cselekvési, viselkedési, kommunikációs funkciók: a megismerési, a tájékoztató, a felhívó, az érzelemkifejező, a kapcsolatteremtő, az esztétikai, az identitásjelölő, a szakrális stb. Ezek a funkciók kizárólag szövegekben valósulnak meg.

(14) Minden emberi nyelvben a szövegalkotásnak vannak hasonló (univerzális) motivációi, pl. az ismétlés, a csatlakozás kényszere, a motorikus reflexek, az „öncélú fecsegés”, a mágia, a kibeszélés (fájdalomeltávolítás), a jelhagyás, a fennmaradásra való törekvés, a kapcsolatteremtés, a tréfálkozás, az agresszió stb.

(15) Minden emberi nyelv sajátos kultúrát jelent, de nyelv és kultúra többnyire mégsem azonos. Egy nyelv több kultúrát, egy kultúra több nyelvet föltételezhet. A nemzeti kultúra szimbólumai között mégis az egyik legfontosabb és legjellemzőbb: a nyelv.

(16) Minden emberi nyelv hat a másikra. A kulturális antropológiából ismert akkulturáció (kulturális változást eredményező folyamat, új kultúrába való beilleszkedés, összeolvadás) a nyelvek között is létezik (pl. idegen nyelvi hatások a szókészletre, grammatikára és a szövegekre).

(17) Minden emberi nyelvben működik az „értelmesítés” (népetimologizálás) törvénye, vagyis az értelmetlennek tűnő elnevezések, szövegek „aktualizálása” (pl. nevek, idegen szavak, hangok).

(18) Minden emberi nyelv kialakítja a maga sajátos szövegtípusait. Ezzel együtt általános emberi szövegtípusok is léteznek (pl. lírikus, drámai és epikai szövegtípusok).

(19) Minden emberi nyelvben az adott folklór, irodalmi és mindennapi szövegtípusok besorolhatók a szubjektív-objektív sorba. Tehát vannak a változásoknak inkább kitett szövegek (szubjektív) és állandó, stabil, öröklődő szövegek (objektív).

(20) Minden emberi nyelv a közösségek identitásának, identitásmegőrzésének egyik legfontosabb jegye.

Balázs Géza

Részlet Balázs Géza Szövegantropológia. Szövegek többirányú megközelítése című, most megjelent könyvéből (Berzsenyi Dániel Főiskola – Inter Kultúra-, Nyelv- és Médiakutató Központ Kht., Budapest, 2007.) A könyv megrendelhető a www.bookline.hu címen, avagy a Magyar Nyelvi Szolgáltató Irodában: 1148 Budapest, Őrs vezér tere 11. fszt. 1. (Tel.: 30-318-9666), 2000 Ft + áfa áron.

Egy korrektor újabb bosszúságai

**Mottó: Egyetlen betűt le nem írnék vagy ki nem húznék,
ha nem hinném szentül, hogy attól is jobb lesz a világ.**

Veszélyeztetett szavaink

Napi-, illetve hetilapok korrektoraként szerzett tapasztalataim között ezúttal a fülhallomást kihalásra ítélt szavainkat taglalom. Fiatalokkal beszélgettem a minap, s időnként magyarról kellett nekik magyarrá „fordítanom” a mondandómat, annyira egysíkúan beszéltek anyanyelvüket. Amikor azt mondtam, hogy valaki *levitézlett*, azt külön meg kellett fejtenem számukra, mert nem ismerték, sosem hallották maguk körül ezt a formulát.

Ugyanígy feledésbe merül egyazon dologra vonatkozóan néhány színesítő változat, amire manapság többnyire egyféle alakot használnak azok, akik nem sok könyvet olvastak *szamárfülesre* (egyáltalán emlékszik még valaki arra, hogy ez utóbbi kifejezés mit takar?). Az *imént* szó már-már régiesnek hat, s inkább az *előbb* dívik mint egyetlen forma. A jó öreg *rokonszenv* és *ellenszenv* helyett sokaknak már csak a *szimpátia* és az *antipátia* (még rosszabb esetben az *unszimpátia*) jut eszükbe. Manapság mintha már nem is rendeznének *hangversenyt*, csakis *koncertet*. A *szálloda* vagy *szálló* helyét egyre inkább átveszi a *hotel*, az *így* helyett ritkán olvassuk (akár egymást követő sorban) az *ekként* változatot.

Ami *elromlott*, az inkább *lerobbant* (még a híradóban is), a *habozott* helyett mindinkább a *hezitált* vagy a *vacillált* jön szájra vagy tollra egyeseknek. Ami *esedékes* vagy *friss*, az jobbra *aktuális*, és szintén sajnálatosan ritkán kerül elő néhány olyan hagyományos kifejezés, mint a *magának való ember*. Sokan inkább kínlódnak egy másik, nehezkesebb formával, mert igényes olvasmányélmény híján nem épült a szókincsükbe a kellemebb, magyarosabb formula. Sok múlik az egyre felületesebb műfordítókon is, akik megkönnyebbülten csapnak le egy-egy nemzetközi kifejezésre, merthogy azokat nem kell lefordítani. Dehogynem, hiszen majdnem mindenre létezik magyar(os) változat, csak épp fel kell idézni – már ha van miből!

Nevében a neme

Napi tapasztalataim során gyakran felmerül bizonyos jövevényszavak jelentése körül az általános bizonytalanság. Például nem sokan tudják, hogy a *hoszt*, a *masszór* és *dublór*: férfi – míg a *hosztesz*, a *masszóz*, a *dublóz*: nő. Az sem tiszta sokak számára, hogy a *paparazzo* egyedül dolgozik, míg a *paparazzi* többekre vonatkozik. Az *alufóliát* sem kell összetéveszteni az *eufóriával*, *Leokádiát* a *leukémiával*, a *pólust* (mágneses sark vagy a Föld sarka) sem a *pórus* (bőrünk nyílásai, amelyeken át lélegzik). A *life* (élet) és *live-show* (élő produkció) írásmódja is gyakorta hibaforrás, aminthogy a *flamenco* (tánc) és a *flamingó* (madár) körül is sok a zavar. *Herz* a szalámi és *megahertz* a hanghullám mértékegysége. *Rubrika* a füzet vagy kérdőív adott kockája, nem *rublika*. Mást fed az *ökumenikus*, az *ökonometria*, az *ökonómikus* és az *ökológia* is. Azt sem árt egymást követően leírni, hogy *koprodukció*, *korporáció*, *koordináció*, *kooperáció*. A többség elvét a *Kolumbusz* és a *robusztus* második hangzóját, s *u* helyett *o-t* mond-ír. Az ezredforduló táján szinte kötelező volt elírni a *millenniumot* – a legtöbbször így láttuk-hallottuk: *milleneum*. Ami pedig az elírást illeti: az *elérteni* szónak egyik (még hozzá hangsúlyosabb) jelentése a 'megérteni'! Tessék csak utánanézni Jókainál vagy az értelmező szótár *ért* címszavánál! Aminthogy az úrhatnámkodók gyakorta használják az *alkalmasint* kifejezést az *alkalomadtán* helyett, holott annak jelentése: 'valószínűleg'!

De ha már az imént az *elvétes* szó előkerült: valaki nem *hibát vét*, mert elvéteni csak a jót lehet! Inkább úgy szerencsés mondani: *elvét valamit*, *elvét*, illetve *hibát ejt*. A szomorú eset *tanulása* is más, mint a periratok *tanúsága*. Az *audiencia* szóból többnyire kifejejtik az első *i-t*. A *paralimpiát* viszont szokás helytelenül megtoldani egy *o-val*: *paraolimpia*. A *kézpénznek* semmi köze a *kézhez*, tehát nem „*kézpénz*”.

Ami a rövidítésekből alkotott szóképeket illeti, így írhatók: *vécé*, *cédé*, *dévéde* (illetve WC, CD, DVD), *téesz*, *ábécé*, *tévé*, *áfa*. Nem árt ide kanyarítani az alábbi misztikus szavakat sem: *camembert*, *vis major*, *exkluzív*, *bungee-jumping*, *rottweiler*, *kar-tell*, *barter*, *afrodiziákum*, *fej fej mellett*, *boksz*, *kick-boksz*, *bok-szer*, *déjà vu*, *à la carte*, *aszimmetrikus*, *önkéntelen*, *töméntelen*, *mitfahrer* (a ralikocsi nem vezető utasa, ideje lenne ezt is honosítani), *eszo* (elnyújtott szexuális orgazmus), *Káma-szútra*, *egzotikus* (mert láttam már a villamoson egy plakáton így: *exotikus*, mint ahogy a Nyugati pályaudvar mellett egy kis utazási irodánál *Mallorca* helyett ezt: *Majorka* – na, onnan sem kerülünk haza!). Na, „kapisgáljuk” már?

5000 szó helyett csupán 500?

Örkény István szerint „amelyik mondatodon nem érződik a fogalmazás merészsége, az a mondat nincs magyarul”. Kimutatták, hogy mintegy 5000 szavunkból még a rendszeresen író emberek is többnyire csak ötszázat használnak. Ismerek újságíró kollégát, aki képes hat szóból kanyarítani egy cikket. Korrektorként örökös harcot vívok, hogy egyazon dologra ne csak ugyanaz a primitív szó jusson munkatársaim eszébe. Például *sok* vagy *rengeteg* – ahelyett, hogy a *számos*, illetve a *számtalan* stb. tenné változatosabbá szóhasználatukat. A *jó* jelző helyett még létezik néhány forma, például a *kiváló*.

A leggyakoribb ügyetlenség, hogy a *hogyan* szó helyett nem ismernek más változatot, ami különösen ilyen fordulatokban bántó: *megkérdezték tőle, hogy hogyan lehet pénzt szerezni*. Helyette a *hogy miként* változat békésebb. Olyat is látok néha: *vigyázzot, hogy nehogy...* Pedig csak el kellene hagyni a *hogy*-ot, az egész simább lehetne.

Nincs helyén még mindig a *miatt* (okhatározó) és a *végett* (célhatározó) kifejezés, holott „csak” annyi a különbség közöttük, mint egy verseny startvonala és célvonala között.

A korrektorok számára a nyelvi tudat beszűkülése is gondot jelent. Elfeledjük, milyen szellemesen kerekíti-rövidíti le nyelvünk a hosszabb, élesebb fordulatokat. Mintha sokan mazochista kedvüket lenék a nehézkes változatok visszaállításában. Elvégre lehetne úgy is mondani-írni, hogy *vőd*, de ők inkább a *vejdeddel* kínlódnak. Olvastam már kollégától így: *faluja* – a *falu*-val helyett. *Húen* – látom a simábban ejthető *híven* helyett. *Hívőket* mond a híradó a bevált *hívek* helyett. *Keserűen* – olvasom a *keservesen* helyén. *Erdői* – ezzel is találkozhatunk az ország vagy a birtokos *erdei* helyett. Gyanítom, hogy a *szőlője* egy fűrtöt, míg a *szőleje* egy földbirtokot jelent. *Kettőjük* látható sok helyen a kellemesebb *kettejük* helyett. Egyesek szerint létezik *dédnagy szülő* és *üknagyanya* – holott szegényeket csak úgy jelöli nyelvünk, hogy *dédszülő* és *ükanya*.

Kisgergely József

Mezzofanti és a külhoni gyertyaöntők

A valaminő okból-okokból rosszul használt nyelv ugyancsak humorforrás lehet.

Weöres Sándor elképzelt, hogy milyen magyar költeményeket írhatott az 58 nyelven beszélő és író Giuseppe Mezzofanti bíboros. A tucatnyi Weöres-vers a magyar nyelvben fokozatosan alakuló jártasságát mutatja. A (félfiktiiv) nyelvtudós főpap első fiktiiv verskísérlete még olasz című: *Quasi un canto popolare ungherese*, és Weöres szerint a magyar népdalok mintájára készült:

*Te virág vagy, mint Menny országa,
Benned nincs nyavala kórság,
Virágozik veres pófád,
Fehér láb lépeget alád.
Néked kétszer kettő kebel,
Édes szagból eregetel,
Mindenki elájul téged,
Legyél hozzám feleséget.*

A magyar nyelvhasználatról – mi tagadás – el-eltér még Weöres Mezzofantija. Már az első hasonlat is szokatlan, s az is meghökkentő, hogy a versben megszólított fehérnépben „nincs nyavala kórság”. Ha ez örvendetes is, az ilyesmit nem szokásunk emlegetni, voltaképp talán nem is valamilyen betegségre gondol az elképzelt versköltő, hanem arra, hogy semmi kivetnivaló nincs a virágzó (gyakoribb talán a viruló) leányzóban, nagyon is egészséges. Ez a virágzás a magyar kifejezésrendszerben a *piros arc* szerkezettel és változataival szokásos, a *veres pófa* ennek ugyan megfelelője, de a rokonértelműség sem a *piros* és a *vörös*, sem a *pófa* és az *arc* között hangulatilag nincs meg. A virágzás, a virágok képzetársításaként gyakran szerepelnek nemzeti nyelvhasználatunkban a szép arc felidézésére. „Leszedi *orcádról* az üdő szép rózsát” – írta Zrínyi Miklós. A *virágozik* persze a *veres pófa* kifejezés mellett furcsa ellentét. A *piros arc* és a hasonló értelmű kifejezések szokásosak nyelvhasználatunkban, sokszor a szóban forgó személyt vagy annak arcát jelképezzük velük. Balassi Bálint például így fest elénk nóalakat: „Szép piros *orcája*, fekete zománcba mint rubin, úgy tündöklék” – „Rózsát jegyez *orcád*, kalárist kis szép száz, mézet ereszt beszéded”; Petőfi Sándortól is vehetni példát a képzetkörre: „*Piros arccal* / Jött e hajnal” – „édes húgom / *Arcod* most is piros, szemed most is élénk” – „Te hamis kis leány! *Arcod* rózsza, de beszéded csalány” – „másnak vár csókjára / Tündér *orcád* tejben úszó rózsája”. A XX. században Füst Milán is efféle, piros arcra visszamenő képzetből építkezik: „Karcú, égi leány zöld fátylat vont szép, lángoló *arca* elé”.

A versszak végén a „Fehér láb lépeget alád” nyelvtanilag nem kifogásolható, csak éppen az *alád lépeget* szerkezetben a szavak szótári jelentése semmiképpen nem simul bele a szövegmű előző részébe. S hiába próbálkozunk átvitt értelmű megfajtással is. A magyarban mindenképp rendhagyó értelmű, fura kifejezés talán mindössze annak az elmondása lehet, hogy a megénekelte hölgyemény „fehér lábaival lépked”; s talán a „fehér lábakon áll” kifejezés is idesugárzik, pontosabban az a

(triviális) tudás, hogy az ember lábai a test alsó részén vannak. „Ő boldog virágocskák, kik viselitek az ő áldott *lábainak* nyomdokát, ugyan irigyellem, hogy *lábaival* illet benneteket” – epedezik Balassi komédiájában egy szerelmes férfiú. Krúdy Gyula, hogy prózáiró mestert is idézzünk, szívesen emlegeti a női szereplőket a lábuk megnevezésével: „Még nézegettem órát, s nem gondoltam arra, hogy hányszor figyeltem a mutató közömbös sétáját, midőn női *lábak* kopogtak felém a messzeségből” – „A finom cipőbe bújtatott *láb*, az olvadékony harisnya és a szív felett pihegő kis amulett azt hiszik, hogy először fordul elő a földön szerelem”.

A második szakaszban viszont éppen a leghétköznapibb tapasztalatunk válik grammatikailag is szokatlan szerkezetű állítás révén használhatatlanná: *Néked kétszer kettő*

A nyelvek keveredése sokszor lehet a humor forrása. Petőfi Sándor jó barátjának, Arany Jánosnak Debrecenchester városából 1848. november 15-én írott levelét így kezdte: „My dear Dzszenko! Áj em itthagying Debrecent”; ebben a nyelvi tréfa (egyebek mellett) a magyar hagy ige angolosítása.

kebel, szokásosabb nyelvi megoldás lehetne: **néked kétszer kettő kebled van*. A kijelentés tárgyyszerűségét ne bolygassuk... Ámbár Weöres Sándor talán e választékos használatú szónak a 'felsőtest elülső része', a 'mellkas', az 'emlő' és a 'szív' jelentéseiből kapta a szorzatot. Mindehhez kíváncsiaknak a régebbi költői párhuzamok: „Nektek szemetek fekete, Két-két narancs *kebletekbe*. / Vattok szépek személytekben” – mondja Balassi két „kegyesnek” mulatni mentében... S egy másik Petőfitől, némileg több erotikával: „... üdvözülök, / Hogyha *kebled* megcsókolhatom. // Jój le hozzám, szépségek leánya”. – A szakasz harmadik sora ismét a rokon értelmű szavak miatt lett különös, hiszen az *ereget* ige jelentése az *édes szagból eregetel* szerkezetben nem az, amit várnánk. A magyar nyelv értelmező szótára az *ereget* címszóban *bűdöset, bűzt, szelet ereget* vonzatszerkezetes alakulatokat sorol fel. A bizalmas nyelvhasználat vonzat nélküli *ereget* igéje 'szellent' jelentésű. (A *szellent* igéről a szótár mint tréfás és megszépítő kifejezésről ír.) Illyés Gyula naturális ábrázolása lehetne példa az irodalmi használatra: „[...] Kint a didergő földeken / indul / már a paraszt, – hej! – húzza ekéjét, bűzt ereget / ki a kintól [...]” Az *illat* szó használatát mutassa először Petőfi Sándor: „Kalmár szellő járt a szomszéd mezőkön, / S vett a füvektől édes *illatot*”, másodsor legyen példa a szokásos képzetársításra egy prózafordításából: „A hölgynek, miként a virágnak, *illatja* s miként a madárnak, szárnya van”. Mikszáth Kálmán munkáiban számos példa található az *illat* és a nők kapcsolatának megjelenítésére: „Szép asszony – [...] És nem vetted észre,

hogy csupa *illat?*” – „[Az orvost] nem alterálta [= zavarta meg] az *illat*, amely a finom női testből áradt”. Kassák Lajos lírájából is idézhető efféle: „[...] a lányka *illata* s a felhőske árnyéka / leng körülöttem [...]”

A Weöres teremtette Mezzofanti-vers utolsó sora nyelvtani és nyelvhasználati (grammatikai és pragmatikai) keveredéseket mutat. A „Legyél hozzám feleséget” szerkezetben a *legyél hozzám* részhez csak valamilyen tulajdonságot jelentő szó kapcsolható, de semmiképpen nem tárgyként, mondjuk: *legyél hozzám jó ~ bátor ~ hűséges*; vagy éppen ellenkezőleg, mint egy Füst Milán-versben van: „Kérlek: *légy* legalább nemesebb testrészimhez *illetlen!*” A *legyél hozzám* szerkezetben a *nekem* határozószó kellene: *legyél nekem (feleségem ~ barátom ~ szövetségem)*, és persze a *feleséget* tárgyragos alak helyett birtokos személyragos toldalék kell: *feleségem*.

A további Weöres Sándor írta Mezzofanti-versek még számos más nyelvi érdekességet mutatnak, bár a költő egyre jobban tud magyarul; a Hortobágy című verse egyebek közt azért záródik csattanósan, mert egy alaktani szabályosságot alkalmaz, miszerint *hajó* : *hajók* vagy *gyarló* : *gyarlók* stb. a magyar többes szám alkotás módja, csak a *ló* : **lók* nem élő lehetőség, a napi nyelvhasználatban nem érvényes a többségben lévő szavak többszám-alakítása. A *lőgnak* ige rímhívó – a délibáb látványára ugyan ide is más ige illenék –, a *lőknak* alaknak így rímválasszáként is kiemelődik a nem anyanyelvi szintet mutató szerepe:

*Megállók a széles rónaságon,
Körül nézek kerek láthatáron,
Menny és föld közt sertés kondák lőgnak,
Száguldásra van helye a lőknak.*

A költészet nyelve után a hétköznapi élet költészete. Egy ismerősöm kocka alakú díszgyertyákkal ajándékozott meg. A négy színes gyertya csomagolásában tízenegy (!) európai nyelven kap utasítást a vásárló a helyes, a biztonságos használatra, a gyártó neve, cég-helye ismeretlen. Közreadom a magyar utasítást minden változtatás nélkül, kérve a nyájas olvasót, tekintse ezt szabad versnek a szabad kereskedelem témaköréből, és miután megértette s magában lefordította szokásos köznap magyarrá, tündödjön el: mi mindent is tudunk anyanyelvünkről, anélkül, hogy gondolnánk rá.

Ne tegye a gyertyákat egymás alá hanem tegye szórta a tartón át nehogy meleg legyen

A gyertyáknak nem szabad hogy égjenek több mint két óra hosszan, hogy a gyertya-zsírnak majd legyen ideje megalvadni

Vágja a gyújtót ha valahogy kezd kormozni a gyertya

Ne hadd égjenek a gyertyák felügyelés nélkül

Inkább ne szellőztessen

Büky László

„Hajózzunk pedig tovább!”

Idézett mondatunkat fölfoghatnánk akár a „Navigare necesse est” újszerű fordításaként is; nem is hangzana rosszul.

Mondatunk a rádió egyik honismereti műsorában hangzott el: egészen pontosan a Balaton és környéke, illetve legnagyobb magyar tavunk közlekedési lehetőségei volt(ak) a téma. Így maga a hajó, a hajózás is előkerült.

Pedig

A címünkben kiemelt *pedig* köztudottan kötőszó. Esetünkben – első látásra talán – inkább mondatrészt árnyal (a *hajózzunk* után áll), mintsem egy megelőző tagmondatot kapcsol ezen (végeredményben önállóan tűnhet) (tag)mondathoz. Minthogy azonban a műsor (természetesen szóbeli) szöveggörnyezetében már előzőleg is jócskán beszél(get)tek a hajóközlekedésről, mégiscsak fönnáll(hat) egy írásbelileg aztán hipotetikusnak vagy akár virtuálisnak fölfogható (tag)mondattal való szintaktikai kapcsolat.

A *pedig* – miként a viszonyzó közelebbiről kötőszóknak nevezett tartományának számos más tagja – semmiféle mondatban vagy szövegegyüttesben sem (lehet) mondatrész, nem is bővíthető. Itt sem. Ám a főntebb már fölhozott feltételezett tagmondathoz, illetve az előtte álló igei állítmányhoz viszonyítva mégiscsak bővíti, azaz hogy funkcionál. Szembeállító, bár ellentétet élesen nem sugalló szerepe mindenképp többletet ad a *hajózzunk*-nak. (És a feltételezett tagmondat-előzménynek is.) Olyannyira elhanyagolható az ellentét hangsúlyozása, hogy megkockáztathatjuk a kapcsolatos kötőszó szerepét is. Mondatszínonimában ez ekképp fest: „És hajózzunk tovább!”

Idézetünk hangsúlytalanul tapadó kötőszava igealak után áll. Anélkül, hogy bármilyen statisztikai mérések eredményeihez fordulnánk, a nagy általánosságban vett tapasztalatunk kiindulása velünk: a kötőszók – köztük természetesen a *pedig* is – többségükben név-, illetve határozószókhöz járulnak, amennyiben utánuk következnek a szövegben. Ezzel persze korántsem azt állítjuk, hogy nem állnak kötőszók az igei alakok után. Dehogy nem! Avagy: miért ne? Egyelőre – akarral – más kötőszókkal máris példákat hozok: mindhárom igemódra ki-

tekintve, ezen belül a lehetséges igeidőkre is koncentrálna.

Kijelentő módban

A kijelentő mód mindhárom idejére lássunk egy-egy példamondatot! „Megemlítem *azonban/viszont*, hogy a dolog nem olyan egyszerű”, „Szeretjük *is*, nem *is*”, „Meg fogom venni *ugyanis*, ha lesz elég pénzem.” – A feltételes mód két idejét is hasonlóképp szemléltessék a példák: „Megköszöném *ezért* gyors segítségét”, „Elmentem volna *mégis*, ha kapok meghívót az estre.”

A címbeli igemód felszólító. Itt már csupán jelen időről beszélhetünk. Három nótaszöveg-idézzel tegyük föl hát a koronát! „Kisangyalom, szeress *tehát*: / Én vagyok a felebarát!” (Nagy a feje, búsuljon a ló...), „Menjen *ki hát* mindenki az utcára!” (az „Eszterházi-számadó”-s cifra dalból), „Azt mondta az öreg Kis: / Ne csak együnk, *igyük is!*” (borívó nótából).

Az eddigiekben okkal mellőztük a *pedig*-eseket. Meglehet korlátozottan, de azért előfordulhat ez a kötőszó is igei alak után. A kijelentő mód illusztrálására egy Balassi Bálint-mondat álljon itt (azzal a megjegyzéssel, hogy az archaikus *penig*-gel találkozunk benne): „El is megyen *penig*...” Részlet egy (mű)balladából: „Szép csárdásné eldőlt *pedig*, / Bitófa alá temetik...” „Ott fogtok sírni *pedig* a síromnál!” (egy öngyilkos hátrahagyott leveléből). Feltételes módban álló ige utáni *pedig*-re íme két példa: „Inná *pedig* a bort nyakló nélkül” (de az orvos eltiltotta tőle). És: „Kért volna *pedig*, ha lett volna hozzá bátorsága.”

Felszólító módban

Most értünk el a felszólító módhoz. Mondhat vagy írhat bárki például ilyesfélé: „Fussunk *pedig* bár naponta két órát, mégsem leszünk futóvilág bajnokok.” Ez a modell azonban némiképp más, mint a címünk példáz-

ta megnyilvánulás a *pedig*-gel. Itt különösen szembeötlő a kissé odatolakodott *bár* jelenléte. Viszont: ha ezt elhagyjuk, akkor megsérül az egész – megengedéses – jelleg. A kötőszók birkozása végül is egy furcsa, majdhogynem értelmetlenné váló mondatot „eredményez”. Az összetett mondatnak ez esetben van ráadásul egy rafináltan rejtett, de azért kiolvasható konjunktívuszos (kötőmódszerű) értelmezhetősége is: olyannyira, hogy ha a *pedig*-et is fölszámoljuk, akkor máris a nagyon is helyes feltételes móddal válthatjuk föl a felszólítót. Íme: „Ha naponta két órát futnánk is, akkor se lennénk (vagy: leszünk) futóbajnokok.”

A címünkbeli mondat első szavát számos másra kicserélhetjük, így látjuk meg igazán e másfajta modell „kaptafa” jellegét. Például: „Tanuljunk *pedig* tovább!”, „Járjunk *pedig* tovább a tánciskolába!”, „Nézzük *pedig* tovább a *pedig* kötőszó szerepét!” Mindenütt egybehangzóan furcsaságot érzünk, valamiféle hiányt (is). Nos, a „Hajózzunk *pedig*” kimondója a rögtönzés ellenére is szépen fogalmazó riporter volt, aki dicséretesen kerülte a bőbeszédűséget, üresjáratozat. Olyannyira, hogy itt-ott inkább tömörítésre vállalkozott. Szerintem itt is ez történt: a mindössze három szóból álló mondat a gondolatvilágában még négy szóban jelent meg, de gyors reagálása ezt megcsönkította. Feltételezem – nem kell elfogadni –, hogy a mondat eredetije ekképp hangozhatott: „Most *pedig* hajózzunk tovább!” Az átrendeződség, amely a kimondásban véglegesült, épp a *pedig* kötőszót mozdította el eredeti, valóságos helyéről.

Végezetül ki kell mondanunk: a felszólító igealaknak az utána álló *pedig*-gel való együttléte – ha teljességében rossznak talán nem is mondható –, valahogyan nem szerencsés. Az erre a modellre hozott példáinkat is ki kell javítanunk, hogy a *pedig* más helyre, a pluszként „rehabilitált” *most* szó mögé kerüljön: „Most *pedig* tanuljunk tovább!”, „Most (vagy: ezután) *pedig* járjunk tovább...”, „Most *pedig* nézzük tovább a *pedig* kötőszó szerepét!”

Erre azonban a fentiek után talán már nincs is szükség...

Holczer József

„Őrzők, vigyázzatok a strázsán...” A magyar nyelv hete 41-edszer!
Megnyitó: 2007. április 18-án Kecskeméten

Hölgyek részére látogatható?

Rendelkezésmódosítás a Rudas gyógyfürdőben

Budapestet a természet kitűnő hatású gyógyvizekkel (is) elhalmozta. A legtöbb termálfvízforrás birtokosaként a város a megtisztelő „fürdőváros” címmel is dicsekedhet: e rangos elnevezésnek számító cím egyszerűen a város természeti kincseinek hivatalos rangra emelését is jelenti. Szerencsére a gyógyvizekre épített, sajátos stílusjegyeket hordozó, egyedi kultúrát megtestesítő több száz éves fürdőket mind a mai napig megcsodálhatjuk, mi több, élvezhetjük gyógyító hatású vizüket és egyéb szolgáltatásaikat is.

A Gellérthegy oldalában, az Erzsébet híd budai hídfőjének közelében meghúzódó Rudas gyógyfürdő egyike a sokak által ismert és látogatott fürdőknek. Állítólag egy 1936 óta érvényben lévő korlátozó rendelkezés – miszerint a termálfürdőt kizárólag férfiak látogathatják – napjainkban történt módosításáról az érdeklődőket (kissé mehökkentő módon ugyan, de vélhetően a nyomaték és a figyelemfelkeltés érdekében) a fürdő bejárata fölé helyezett táblán a következő szöveggel kívánták tájékoztatni: „2006. JÚNIUS 1-JÉTŐL A RUDAS GYÓGYFÜRDŐ TERMÁL RÉSZLEGE KEDDEN EGÉSZ NAP KIZÁRÓLAG HÖLGYEK RÉSZÉRE LÁTOGATHATÓ”.

A közlemény első olvasásra is furcsának tűnt számomra, többszöri elolvasása után pedig egyértelművé vált, hogy ennek oka a *hölgyek részére látogatható* szerkezetben keresendő. A „miért nem helyes?” kérdésre az alábbiakban próbálok választ keresni.

A *-ható, -hető* végződés alaki megítélésével kapcsolatban – nevezetesen arról, hogy két képző egymástutánjaként (*-hat, -het + -ó, -ő*) vagy egybeforrnt képzőként értelmezzük-e (*-ható, -hető*) – a különböző leíró magyar nyelvtanok nem képviselnek egységes álláspontot. Annyi biztosnak látszik, hogy az *-ó, -ő* igenévképző tárgyas alapigékből szabályosan aktív származékokat hoz létre, ezzel szemben a *-hat, -het* képzős tárgyas alapigékből passzív származékokat alkot. Mivel ez a szerep nem tulajdonítható sem a *-hat, -het*-nek, sem az *-ó, -ő*-nek, úgy tűnik, e két képző együttese új szerepkörű morfológiai egységként (összetett képzőként) látja el ezt a funkciót.

A *-ható, -hető* elemet tartalmazó derivátum a mondatban többnyire minőségjelző. A jelzői használat – főképp a tárgyias igékből létrejött származékok esetében – megszokott és kifogástalan, pl. *látható* kép, *ehető* étel. A tárgyatlan igéből történő képzés meglehetősen ritka és gyakran mesterkéltnek is tűnik (pl. *öt évig terjedhető börtönbüntetés, velünk is megtörténhető eset*), bár ezek között is találunk olyanokat, amelyek használata – megszi-

lárdult jelentésben – természetesnek mondható, pl. *éghető anyag, élhető város, hajózható csatorna, minden lehető módon, a tőle telhető erővel*.

A folyamatos melléknévi igenevekre általában nem jellemző az állítmányi szerep (ez ugyanis elsősorban a melléknévek sajátossága). A *-ható, -hető* képzős alakok kivételt képeznek, mert – bár igenevek –, szófaji kategóriájukra nem jellemző módon állítmányi funkciót is betölthetnek. Igaz, csak abban az esetben, ha szenvedő jelentésűek (tehát tárgyias igéből képzettek), és ha a mondat személytelen jellegű, pl. *a csillag szabad szemmel is látható, a kiutalt összeg felvehető*. Állítmányi használatuk ilyenkor szinte megfelelőbb, mint a más értékű, illetve árnyalatú személyragos ige, pl. *A kórház nem látogatható szerkezet általánosabb jelentésű, mint A kórházat nem látogathatják / nem látogathatjuk*; talán természetesebb-

nek, de mindenképp nehezkesebbnek tűnik *A kórházat nem lehet látogatni* forma.

Néha a tárgyatlan ható igéből képzett (keves ilyen létezik!), megszilárdult jelentésű igenevek állítmányi használata is elfogadható, pl. *A lakás beköltözhető, A csatorna hajózható*. Nem személytelen szerkezetekben azonban a személyre utaló ragozott igei állítmány használata kívánatos, pl. *Kérelme nem teljesíthető Kérelmét nem teljesíthetjük, Javaslatát benyújtható a titkárságon Javaslatát a titkárságon nyújthatja be*.

Úgy vélem, a *hölgyek részére látogatható* kifejezés szerkezetvegyülés eredményeként jött létre: (1) a *hölgyek részére van nyitva* (vö. ang. *it is open for women*) határozói igeneves szerkezet összekeveredni látszik (2)

a hölgyek által látogatható (vö. ang. *it can be visited by women*) melléknévi igeneves szerkezettel. Az *által* névutó használata ellen a (2) mondatban nem lehet kifogásunk, jöllehet ez elsősorban a szenvedő értelmű befejezett melléknévi igeneves szerkezetben tekinthető általánosnak a tulajdonképpeni alany megnevezésére, pl. *a szerző által vallott felfogás, a lány által hímzett takaró, egy általam ismert ember*. A *-ható* elemet tartalmazó *látogatható* alak is szenvedő értelmű igenév, jöllehet nem befejezett, hanem folyamatos.

A rendelkezés módosításáról kiadott közlemény szövegének módosítását mindenképpen szükségesnek vélem, mégpedig nem a kissé nehezkesebb tűnő névutós szerkezetek használatát (l. (1) és (2) mondatok), hanem inkább a nem személytelen szerkezetre érvényes szabály figyelembevételével történő kiigazítást, a személyre utaló ragozott igei állítmány használatát javasolom: *A fürdőt keddenként csak hölgyek látogathatják*.

H. Varga Márta

Tisztelt Szerkesztőség!

„Agusztus”

Az utóbbi években egyre gyakrabban fordul elő ez a kiejtésbeli pongyolaság hivatásos beszélők – rádió- és tévébemondók, politikusok beszédében. Legutóbb 2006. július 27-én csütörtök reggel a Kossuth rádióban 7 és 8 óra között a forint bevezetésének 60. évfordulója alkalmából mind a műsorvezető, mind a Nemzeti Bank képviselője minduntalan „agusztus”-t mondott augusztus helyett.

Egyesek azt állítják, hogy nehéz az „au” kettős-hangzót kiejteni. Akkor az „autóbusz”-t miért tudják kimondani, ott miért nem mondanak „atóbusz”-t?

„Ha és amennyiben”

Különösen politikusok nyilatkozataiban gyakori ez a teljesen fölösleges szószaporítás. Az egésznek van bizonyos „izé” jellege: időnyerés a gondolatban még nem eléggé tisztázott mondat számára.

Néhány példa más típusú összetett mondatok kö-tőszavainak szószaporító használatára: „de és azon-ban”, „mert és mivel”, „mert és minthogy”.

Ugye, milyen komikus?

Laurenszky Ernő

Érdekes nyelvtanóra

1, ~~Mercatus~~ Borbár

A ~~Mercatus~~ Borbár kiskereskedelmi egységében az egész Tokaji Borvidék területéről származó családi kis és közép vállalkozások kiváló borai kóstolható meg egyénileg illetve szervezett borkóstolóval hangulatos körülmények között. Nyári szezonban, a kerthelységünk kellemes időtöltést nyújt vendégeink számára.

Névre szóló egyedi alkalmakra, esküvőkre készült arculattal rendelkező borkínálatot tudunk biztosítani megrendelés alapján.

2, Borhajó, amely az egyik legkedveltebb programok közé sorolható

A borhajó egy sétahajózással egybekötött borkóstolót foglal magába a Tisza és a Bodrog folyón. Az utazás időtartama 1 óra, amely idő alatt az öt fajta tokaji borból folyamatos borkóstolót tartunk, kísérő falatkák biztosításával. Az első hajó indulását május utolsó hétféjéig a Tokaji Borok fesztiváljától szervezzük minden szombaton és vasárnap egészen augusztus utolsó hétféjéig tart. Indulási idő 16⁰⁰ óra a Tokaji Hajóállomásról. Október első hétféjéig a Tokaji Szüreti napokon is indul a Szüreti borhajó.

A felnőtt jegyek ára 2550 Ft a gyerekjegyek ára pedig 650 Ft. Aki nem tudja valamilyen oknál fogva megkóstolni a borokat annak egy palack bort adunk ajándékba a hajóút végén. A hajó maximum 50 férőhelyes. A jegyeket elővételben a ~~Mercatus~~ Borbárban ~~06-47-302-020~~ vásárolható meg vagy telefonon ~~06-47-302-020~~, ~~(20)553-5400~~ megrendelhető, e-mail-ban ~~tokajimercatu@axelero.hu~~, fax: ~~(47)553-5407~~.

A borhajót más időpontokban és más utazási iránnyal is lehet előzetes egyeztetéssel foglalni. Szervezzük utakat Sárospatakra, Tiszalökre, Szabolcsra, Olaszliszkára. Ezek két-három esetleg öt órás hajóutat jelentenek. A jegyek ára változik ezeken az utakon, illetve függ az esetleges kívánságoktól és a csoport nagyságától.

A minap érdekes nyelvtanórán volt részünk. Osztályfőnökünk prospektusokat hozott be nekünk, amelyeknek szövegében nyelvtani és helyesírási hibákat kellett keresnünk. Kicsit furcsa volt számunkra ez a feladat, hiszen azt gondolná az ember, hogy ilyen prospektusok megírásánál arra törekednek, hogy minél tökéletesebb legyen a szöveg helyesírási szempontból is. Eleget tettünk osztályfőnökünk kérésének, és elkezdtük keresni a hibákat. Megdöbbenésünkre már a címlapon talál-

tunk egy furcsa kifejezést*, a lap belseje pedig tele volt helyesírási hibákkal.

Bízom benne, hogy az Édes Anyanyelvünk című folyóirat ösztönzi az embereket arra, hogy megóvják anyanyelvüket szóban és írásban is.

Kocska Mónika

* A levélíró a borongolás szóra utal. Ez történetesen nem hibás, hanem a bortúrákra célzó, játékos alkotású forma. (A szerk.)

Ábécébeli, Koldusopera-beli, alpokbeli

Címbebeli példáink első látásra abban közösek, hogy mindháromhoz (a köznévhöz és a tulajdonnevekhez is) a *-beli* toldalék járul. Hasznos megnéznünk, miként vélekedik róla a grammatika, és mit ír elő helyesírásáról az akadémiai szabályzat, mert a legkülönbözőbb helyeken gyakran felfedeztet hibás alakok bizonytalanságot jeleznek.

A Magyar értelmező kéziszótárban (2. kiadás, 112) a következők találhatók: **-beli** mn-képző *nép rég -béli* **1.** A megnevezett helyen v. időben létező, levő, oda való. *XV. század~;* (fn-ként) *a falu~ek* (fn-ként) a megjelölt évben született személy. *1930~.* **2.** A megnevezett csoporthoz tartozó. *Fajtája~;* (fn-ként) *a szakma~ek.* **3.** A megnevezett jelenséggel, körülménnyel, tulajdonsággal kapcsolatos]. *Jellem~.* **4.** A megnevezett dolog formájában történő, abból álló. *Szó~; pénz~.*

A Magyar grammatika (318) a melléknévképzők közt tünteti fel: „*-beli*: televízióbeli”. Szerepe ugyanolyan, mint a gyakran használt *-i* képzőé, csak a jelentése más. Azt, hogy nem lehet automatikusan egymás helyett használni őket, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy az akadémiai szabályzat a földrajzi nevek közül csak a különírt államneveknél, illetve néhány hegynévnél és intézménynévnél teszi zárójelbe az *-i* mellé.

A 11. kiadású szabályzat a tárgymutatójában szabályszerűen utal a *-beli* kapcsolódására a címekhez, a földrajzi nevekhez, az intézménynévszerű elnevezésekhez, valamint a személynévi előtagú összetételekhez.

Az *-i* képzőről azt tanítjuk, hogy köznévhöz és tulajdonnévhöz egyaránt hozzáfűzhetjük, de ugyanez jellemző a *-beli*-re is. Például: *városi, érzéki, egyetemi, holnap, ötödiki; dunai, bükki, Tolna megyei, San Franciscó-i; utcabeli, korombeli, mennybéli, eurorégióbeli, javabeli, tankönyvbéli; urábeli, vénuszbeli, Gémeskút fogadóbeli, Astoria szállóbeli, Lakáskultúra-beli, Edes Anyanyelvünk-beli.*

A következőkben tekintünk át a *-beli* előfordulásának legfontosabb eseteit. Már az általános iskolás tanuló a 6. osztályban megismerkedik a címek két nagy csoportjával, az egyedi és az állandó címekkel. Ha ezek egyszavasak, mindkét típusra az a szabály vonatkozik (200. pont), hogy megőrizzük az eredeti alakot, és a képzőt kötőjellel tesszük a tulajdonnévhöz. Például így: *Rekviem-beli, Tereferepolka-beli, Faszor-beli, Majális-beli, Biblia-beli, Óda-beli, Himnusz-beli, Zsoltárszimfónia-beli, Ezeregyéjszaka-beli, Korán-beli, Rövidtűesszótár-beli; Valóság-beli, Népszava-beli, Füles-beli, Magyartanítás-beli.*

A több különírt szóból álló egyedi címek esetében (írói, költői műalkotások, festmények, szobrok, zeneművek, cikkek, értekezések, tanulmányok, szótárak stb. tartoznak ide) csak a cím első szavát

írjuk nagy kezdőbetűvel. Például: *Száz év magány; Elbocsátó, szép üzenet; Mária mennybemenetele; A fából faragott királyfi; A beszéd és a nyelv; Műszaki helyesírási szótár; Bécsi kódex; Hány János; Ki nyer ma?; Legyen Ön is milliomos!; Ki kicsoda?.* Az utóbbi három műsorcím, mivel bonyolultabb, mondatmórájú, az egyedi címek mintájára írható.

Az állandó címek is állhatnak több szóból. A kötőszó és a névelő kivételével minden szót szófajára való tekintet nélkül nagybetűvel kell kezdenünk. Például: *Élet és Tudomány; Magyar Nyelvőr; Magyar Hírmondó; Patika Magazin; Heti Világággazdaság; Családi Lap; Heves Megyei Hírlap; Késő Esti Krónika; Esti Mese.* Az utolsó két cím egy-egy rádió- és tévé-műsor címe. Az ilyeneket az állandó címek közé ajánlatos sorolni.

Ha a *-beli* képzővel látjuk el példáinkat, azonos módon járunk el mindkét címfajta toldalékolásakor, azaz az eredeti írásmódot megtartjuk, a képző pedig kötőjellel kapcsolódik a névhez. Helyesen: *Száz év magány-beli; Elbocsátó, szép üzenet-beli; Mária mennybemenetele-beli; A fából faragott királyfi-beli; A beszéd és a nyelv-beli; Műszaki helyesírási szótár-beli; Bécsi kódex-beli; Hány János-beli; Ki nyer ma?-beli; Legyen Ön is milliomos!-beli; Ki kicsoda?-beli; Élet és Tudomány-beli; Magyar Nyelvőr-beli; Magyar Hírmondó-beli; Patika Magazin-beli; Heti Világággazdaság-beli; Családi Lap-beli; Heves Megyei Hírlap-beli; Késő Esti Krónika-beli; Esti Mese-beli.*

Felvetődhet a kérdés: mi a teendő akkor, ha az egyedi címben már szerepel egy kötőjel, és a *-beli*-vel kívánunk mellénevet létrehozni? Az Osiris-Helyesírás erről úgy tájékoztat, hogy egyszerűsíteniünk kell, azaz a képző kapcsolása közvetlenül történik. A kötetben előforduló ilyen példák többek között: *Diabelli-variációkbéli, Egmont-nyitánybéli, János-passióbéli, Jókai-kódexbéli, Leonóra-nyitánybéli, Margit-legendabéli, Nibelung-énekbéli, Ómagyar Mária-síralombeli, Újvilág-szimfóniabeli, Waldstein-szonátabeli.*

A sokféle felépítésű és jelentésű földrajzinév-anyagból a szabályzat elsősorban a 180. pontban tárgyalt különírt mai és történelmi államneveket látja el a *-beli* képzővel. Kimondja, hogy a tulajdonnévi értékű elemeken kívül minden különírt tag kisbetűs lesz a melléknévi származékban. Például: *Amerikai Egyesült Államok, amerikai egyesült államokbéli; Magyar Köztársaság, magyar köztársaságbéli.* Ugyanígy járunk el a mai és a történelmi államrészek nevében is (181. pont), amikor a köznévi elemhez közvetlenül hozzárjuk a toldalékot. Például: *budai járásbéli, Kent grófságbéli, New York állam-beli.*

Egyéb, egy- és többemű földrajzi név is lehet olykor *-beli* képzős. Például: *alpokbéli, saharabéli, krímbéli, déli-sark-*

béli, szépasszony-völgybéli, nagy-ausztráliai-öbölbeli, fekete-erdőbéli, brassói-havasokbéli.

Vizsgált képzőnket az intézménynevekhez és az intézménynévszerű elnevezésekhez az első jelentése miatt tehetjük, azaz az odatartozást tudjuk vele kifejezni, bár a szabályzat szerint ez csak ritkán fordul elő.

A *Vigadó, Belügyminisztérium, Parlament, Országgyűlés* egyszavas intézménynevekhez közvetlenül hozzárhatjuk a képzőt, mely kisbetűsít, azaz: *vigadóbeli, belügyminisztériumbeli, parlamentbéli, országgyűlésbéli.*

A több szóból álló intézménynevekben a köznévi eredetű elemeket kisbetűvel írjuk, a tulajdonnévi vagy az azzal egyenértékű elemek viszont megőrzik nagy kezdőbetűjüket, ha képzőt kapnak (187. pont). Például: *Bencés Apátsági Múzeum, Corvina Kiadó, Fórum Hotel, Csók Galéria, Derkovits Gyula Terem, Déri Múzeum, Fehérkereszt Állatvédő Liga, Magyar Rádió, Országos Széchényi Könyvtár, Szegedi Nemzeti Színház, Anyanyelvápolók Szövetsége, Állami Privatizációs és Vagyonkezelő Rt. Képzővel: bencés apátsági múzeumi, Corvina kiadóbeli, Fórum hotelbéli, Csók galériabeli, Derkovits Gyula terembéli, Déri múzeumbéli, Fehérkereszt állatvédő ligabeli, magyar rádióbeli, Országos Széchényi könyvtárbeli, szegedi nemzeti színházbeli, anyanyelvápolók szövetségébéli, állami privatizációs és vagyonkezelő rt.-béli.*

Teljesen más a teendőnk a *Gerbeaud cukrászda, Keleti pályaudvar, Kerepesi temető, Romantik panzió, Fehér Szarvas étterem, Tulipán csárda, Uránia mozi, Homoki Malom csárda, Vén Diák eszpresszó* ún. intézménynévszerű elnevezésekkel (190. pont). Ha képzős alakjukat szeretnénk leírni, meg kell hagynunk a nagy kezdőbetű(ke)t és a különírást is, a képzőt pedig a (gyakran elhagyható) köznévi elemhez kapcsoljuk. Tehát: *Gerbeaud cukrászdebéli, Keleti pályaudvarbéli, Kerepesi temetőbéli, Romantik panzióbéli, Fehér Szarvas étterembéli, Tulipán csárdabéli, Uránia mozibéli, Homoki Malom csárdabéli, Vén Diák eszpresszóbeli. De: Romantik-béli, Fehér Szarvas-béli, Tulipán-béli, Uránia-béli.*

Csillag- és bolygóneveket is elláthatunk *-beli* képzővel: *tejtűbéli, göncöl-szekérbéli, Nagy Medve-béli, Bereniké Haja-béli, Androméda-ködbéli.*

Végezetül mutassuk be, hogy a különféle mozaikszókhoz (betűszókhoz és szóösszevonásokhoz) hogyan tesszük hozzá a *-beli*-t. A köznévi és tulajdonnévi betűszókban a kötőjeles megoldással értünk egyet. Például: *bt.-béli, kft.-béli, nyrt.-béli, szja-béli (de: áfabéli); ENSZ-béli, EU-béli, NATO-béli, Ganz-MAVAG-béli, FÁK-béli, USA-béli, ÁFÉSZ-béli, MDF-béli.*

Bozsik Gabriella

Két nyelvművelő cikk Szlovákiából

1

„A borsodi Hegyközben...”

Talán rendhagyó, illetve az Édes Anyanyelvünk nyelvhelyességi-helyesírási témájú cikkeihez viszonyítva szokatlan lesz ez az írás, de ebben is a tágabb értelemben vett nyelvhelyesség vagy (pontosabban) a stilsztika körébe tartozó kérdésről lesz szó.

Magyarországon – mint tudjuk – a második világháború utáni években több csonka megyét szerveztek egy-egy megyévé, s a megyeneveket a régi megyék nevének összevonásával alakították ki. Így jött létre a többi között a *Borsod-Abaúj-Zemplén megye* név is. A gond nem is ez előjában, mert ha egy megyenév közigazgatási okokból vagy célokból megváltozott, akkor az új nevet kell használnunk. Csakhogy néha a televízió és a rádió, illetve a lapok szűkre szabott közléseiben a több időt vagy helyet igénylő kifejezésen a szerzők (vagy a szerkesztők) rövidítenek. A rövidítés általában úgy történik, hogy a szöveg így alakul: „*A borsodi Mohiban...*” Ez rendben is volna; ez ellen nekem nincs is semmi kifogásom. Elvégre a Miskolc közelében fekvő Mohi régen is Borsod megyéhez tartozott; én sem hiányolom ebben az esetben a megyenév elmaradt elemeit. De amikor ezt hallom vagy olvasom: „*A borsodi Hegyközben...*”; „*A borsodi Széphalmon...*”, akkor bizony megbotráncokozom. Még ezt is szívesebben hallanám: *A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Hegyközben*; *A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Széphalmon*, hiszen a jelenlegi megyenév hivatalos formájáról volna szó. Akkor sem volna okom a berzenkedésre, ha a három megyenevet melléknévesítő formát használnák: *A borsod-abaúj-zempléni Hegyközben...*, mert így is a mai megye területére helyezné a Hegyközt az is, aki nem tudja, tulajdonképpen hol is van. De ha már takarékoskodunk a helyvel, idő-

vel (és szóval), akkor senki sem követne el főbenjáró bűnt, ha ezt mondaná vagy írná: *A zempléni Hegyközben...* A tájékozottabbak nyilván nem valamiféle jelenlegi megyenév melléknévi alakjára gondolnának, hanem az egykori megyenévre, amellyel ma már a területileg kibővült megyének csak egy részét jelöljük. S ha ezeket a régi megyeneveket (*Zemplén, Gömör* stb.) ma még nem tekintjük is tájegységnévnek, lehet hogy idővel azzá (vagy valami ahhoz hasonlóvá) fejlődnek, még akkor is, ha – mint régi megyeneveket – esetleg határozott névelő nélkül fogjuk őket használni. De az sem zárható ki, hogy névelő kerül eléjük, mint olykor a *Gömör* tulajdonnév elé, amelynek ma már nemcsak megyenévi, hanem megyenév-alkotórészi szerepe sincs (*a Gömör*).

Most hadd valljam be, miért is ingerel engem mint egyént (és mint nyelvművelőt is) a fentebb szóvá tett névhasználat! Az egykori Zemplén megye területén (annak a ma Szlovákiához tartozó részén: Felső-Zemplénben) születtem. Később, a Felvidék visszacsatolása után (1938–45 között) szülőfalum ideiglenesen Ung megyéhez tartozott. Zempléni mivoltomat erősítette azonban az a kilenc év, amelyet Sárospatakon diákként töltöttem. Ezért ingerel hát, amikor pl. a „*borsodi Bodrog*” folyóról hallok. Szerencsére a „*borsodi Sárospatak*” helymegjelölést még nem hallottam, nem olvastam, de nem is szeretném. Az meg már egyenesen szentségtörés lenne számomra, ha a volt Zemplén megye egykori székhelyét így nevezné valaki: „*a borsodi Sátorlajújhely*”.

Lehet, hogy mindezek szubjektív vélemények. De tisztelességgel vállalom őket, s abban a reményben írok róluk, hogy azért talán van egy kis objektív kicsengésük is.

2

Öntödében vagy öntödében dolgoznak a vasöntők?

A nyelvújítók – jó szándékú buzgóságukban – néha olyan szórészeket is képzőnek minősítettek, amelyeknek valójában nem volt ilyen szerepük. A *borda, gazda, kaloda, rozsdá* stb. szavak *-da* végződését is képzőnek gondolták, s egy *-de* magas hangú párral kiegészítve, újabb szavak alkotására használták fel. Így jöttek létre többek között ezek a szavak: *csapda, csúszda, étezkede, fogda, nyomda, szerelde, vizelde, zárda, zúzda*. Néhány ilyen módon megalkotott szó már ki is esett a használatból, illetve kiesőfélben van. Ilyen a *csillagda, tanoda, zenede*. A *dalárda, lovarda, józda* már szintén ritkán használatos. E származékszavakat igékből hozták létre, de taláunk köztük néhány olyan elemet is, amelyben főnévi tőhöz járul a képző, főleg az elavultak között (*csillagda, zenede* stb.).

Nem csupán nyelvtörténeti ismereteink bővítése végett tűztük most tollhegyre ezt a témát, hanem azért is, mert bizony gyakorlati, vagyis kiejtési és helyesírási kérdések is felvetődnek vele kapcsolatban. Gyakran hallunk – ritkábban olvasunk is – olyan mondatokat, amelyekben a *kötöde, öntöde, sütöde, szövöde* szóalakok fordulnak elő; pl.: Az öntöde is nyersanyaghiánnyal küzdött az év első felében; Ebbe a kötöttáruboltba egy jó kötöde szállítja az árut. Természetesen megértjük a közlést, hiszen ezek a szóalakok olyan munkahelyeket jelölnek, ahol (pulóvert) kötnek, (vasat) öntenek, (pékárut) sütnek, (textilt) szőnek, tehát kötő-, öntő-, sütő- és szövőhelyek, csak nem így, összetett szóval, hanem a *-de* képzővel alkotott szavakkal nevezzük meg őket. Csakhogy bizonyára többen felfigyeltek már arra is, hogy ezeknek az igéknek a *-de* képzős alakjaival mind az írott szövegekben, mind az élőbeszédben találkozunk már ebben a formában is: *kötöde, öntöde, sütöde, szövöde*. Lehet, hogy némelyek helyeslően vették tudomásul az ilyen

alakban való megjelenésüket, mások ellenben értetlenül csóválva a fejüket, helytelenítették őket (hogyan lehet ilyen hibásan írni vagy beszélni?). Vajon kinek van igaza; annak-e, aki ezeknek a főneveknek a tövében az igealak megjelenítését látja helyesnek, vagy annak, aki szerint a töben *-ó, -ő* képzős melléknévi igenévnek kell lennie. Bizony annak, aki szerint a képzők igei tövekhez járulnak. Tehát a származékok helyes alakja a *kötöde, öntöde, sütöde, szövöde*, mégpedig ilyen szerkezeti bontásban: *köt-ö-de* stb. Vagyis ezekben a főnevekben az ige-tőhöz nem közvetlenül, hanem kötőhangzó segítségével (újabb néven: előhangzóval) járul a *-de* főnévképző.

Néhány hasonló szerkezetű savunk esetében talán nincsenek is kétségeink abban a tekintetben, hogyan írjuk és ejtsük ezt a képző előtti magánhangzót. Például a *fonoda, uszoda, varroda* szavakban az *o* hangot nemigen szokták *ó*-nak írni vagy ejteni. Még az *óvoda* szóban sem. Ennek esetleg az első hangját ejtik röviden (*ovoda*), de itt természetesen a hosszú ejtés (*óvoda*) a helyes, hiszen a többeli igealak az *óv* ige.

Néha a *bölcsöde* szó írása és ejtése zavar meg némelyeket az *öntöde* és a hozzá hasonló szerkezetű szavak írásának és ejtésének megítélésében, természetesen indokolatlanul, hiszen ebben nem ígétő, még csak nem is igei természetű szó áll a képző előtt, hanem a *bölcső* főnévi tő. A helyesen leírt és ejtett alak tehát ez: *bölcsöde*. Néha azonban az a fonák helyzet fordul elő, hogy a *kötöde, öntöde* téves analógiája alapján, tehát indokolatlanul ez is *bölcsöde* alakban jelenik meg vagy hangzik el. (Sajnos, már nyelvművelő kötetben is találkoztam – nyilván sajtóhiba következtében – ezzel a szóalakokkal.) Kerüljük tehát mind a *kötöde, öntöde, sütöde, szövöde*, mind pedig a *bölcsöde* formákat!

A nyelvzsonglőr stílusparódiája

„A hölgyek uralkodnak a szíveinken, ergó ergórum a nők kormányozzák e hont”

Parti Nagy Lajos nevezhető stíluszsonglőrnek. Több művével bizonyította, hogy a cselekménynél fontosabb számára a nyelvi megformáltság. Nyelvében él. A test angyala című kisregénye vagy az Ibusár című színpadi műve sajátos stílushatását a szándékos nyelvhelyességi és helyesírási hibákkal, valamint a hiperkorrekt formákkal éri el. A Tisztújítás című darabja pedig azért is célszerű a stilisztikai vizsgálatra, mert olyan átdolgozása Nagy Ignác 1843-ban bemutatott színművének, amely inkább nyelvezetében mutat eltérést, semmint tartalmában. A mű stíluszervező elemei a szerző szóteremtő kreativitásával, a ritkább szóalkotási módokkal (is) megalkotott neologizmusok. Mindezzel, valamint az archaizmusokkal a reformkor biedermeier nyelvezetét túlozza, a magyar romantika stílusparódiáját, valamint a politikai retorika karikatúráját adja.

A mű cselekménye egyszerű. Aranka, a szép, gazdag és fiatal özvegy a gyászév leteltével vidékre érkezik rokonaihoz, ahol éppen tisztújítás előtt áll a vármegye. A nő kezére hárman is aspirálnak: a maradi Farkasfalvy (jelenlegi alispán), a haladó dr. Heves (pesti ügyvéd) és Tornyai szolgabíró, az asszony hajdani szerelme. Aranka frappánsan függeszti fel a pár(t)választási dilemmát: a választásokon győztes leendő alispánnak ígéri kezét. Megindul tehát a demagóg korteskedés, annak minden populista, aljas, intrikákkal terhelt elemével; egyedül a fontolva haladó Tornyai keze marad tiszta, s ahogy az egy reformkori vígjátékhoz illik, természetesen ő kerül ki győztesen: megválasztott alispánként Aranka kezét is elnyeri, noha a hatalom végül őt is vakká és önimádóvá teszi. (Nem véletlen, hogy a mű a Színház folyóirat mellékleteként 2006 májusában, a választások után jelent meg.)

Igen gyakori az idegen, főleg latin képzők kapcsolása a magyar szavakhoz, a keveredés mindenképpen a humor és ironia forrása. Igaz, az *-ice* képző a köznyelvben is a nevetesség stílushatását hordozza magában.

Heves: **Konkrélice** énrám [van szüksége a vármegyének].

Heves: Megyétek ugyanis veszélyesen **abnormalice** beteg.

Hajlós: Ennek fejében a tekintetes alispán úr a tekintetes szolgabíró urat **pártvonlice** másodalispánná megválasztaná.

Heves: Bort mér a választóknak **korrumpálice**.

Egyébként azt a jelenséget, hogy a magyar szóhoz idegen nyelvi elemet (képzőt, előljárót) teszünk, makaróni nyelvnek vagy stílusnak is nevezik (Szathmári István: Stilisztikai lexikon. Tinta Könyvkiadó, Bp., 2004. 100.)

A szóalakutánczás is szerepet játszott az alábbi szóképzésekben.

Aranka: ... hát a fejem belesajdul a sok **haladizásba** meg **maradizásba**.

A maradi analógiájára született meg a *haladi*, majd kapta meg a képzőket.

A *summa summárum* latin szó szerkezet szóalakutánczásaként születtek meg az alábbi kifejezések kapcsolatok.

Heves: Szóra sem érdemes, **spongya spongyárum**.

Heves: A hölgyek uralkodnak a szíveinken, **ergó ergórum** a nők kormányozzák e hont.

Langyos: **Lárikum fárikum**. A megcsalatott én vagyok.

A szándékos szóferdítés egy idegen és egy magyar szó esetében fordult elő.

Heves: *Mert látod te, hogy beteg a közjó, de csak csupán csöpögteted a beteg szájába az orvosságot.* Tornyai: *Hát, nem is icceszámra.* Heves: *Pedig, barátom, icce homo, ahogy a latin mondja. Pártom és én hatalomra jutván rögtön bevezetjük a közboldogságot.*

A ritkább szóalkotási módok grammatikai jellemzőiről szólva egyetérthetünk a Magyar grammatika azon állításával, miszerint ezeknek „csupán egy része sorolható a morfológiai természetű nyelvi folyamatok vagy műveletek közé...”, ezért a leghelyesebb a morfológia és a szótan határsávjaként tárgyalni” (Lengyel Klára: A ritkább szóalkotási módok. In: Magyar grammatika. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 2000. 337). Az alábbi példák ezt bizonyítják.

Farkasfalvy: *Micsoda mob! Söpredék! Hát emberek ezek? Nem. Csordák! **Suttyontók!** Parasztok!*

Ebben az esetben a szórövidítéssel ellentétes művelettel állunk szemben: a *suttyók* szó megnyújtása történik egy morfológiaileg elemezhetetlen elemmel, csupán a hangulati nyomatékosítás kedvéért. Ugyanez mondható el a következő példákról is. (Esetleg a *-ly*-ről állapíthatjuk meg, hogy az angolban a módhatározó ragja.)

Langyos: *Nem látta meg senki, ne **csipárogjál** már!* (csipogjál)

Hajlós: *Én, kérem, **csupántly** az alázatos tiszteletemet akartam tenni a szolgabíró úrnál.* (csupán/csupáncsak)

Farkasfalvy: *Na látja, ez a józan, egyszerű nép nem ül fel a népbolondító, **szívidegende** alakoknak.* (szívidegen)

Hajlós: **Punktili** erről van szó, kérném tisztelettel. (pont?)

Ezekről a szavakról elmondhatjuk, hogy a szóalkotás és a szóteremtés határán állnak létrejöttüket tekintve. A fenti példák morfológiai szempontból a szóalkotási módok közül a szóképzéshez állnak közel, az alábbi pedig a szóösszetételhez.

Aranka: ... s Heves ... a legnagyobb forrósággal kezdeneki udvarolni, miközben rólam s frigyünkről **orcapirítér** mód nyilatkozott.

Összegzőképpen a következőket mondhatjuk el. A mű stílus hatásában részben a ritkább szóalkotási módokkal létrejött újszerű kifejezésekkel, a szokatlan szóképzéssel és összetétellel éri el. (Ez utóbbira hely hiányában itt nem hoztam példát.) Sajátos kettőssége ugyanis a műnek, hogy a neologizmusokat és az archaizmusokat egyszerre alkalmazza az író. (Ez utóbbira találhatunk bőséggel példát mind az alaki, mind a lexikai fajtájából: *népajk, időz, fakadand, viheder*). Sőt egyes neologizmusok az archaizálás hatását keltik (pl.: *szívidegende*), s ezzel egy sajátos paradoxonnal állunk szemben.

Ugyanakkor megállapítható, hogy a mű stílus szempontból igen összetett, s a neologizmusok körében egy új típusra is példát hozott, arra, hogy egy szóalkotási mód keveredik a szóteremtéssel (*orcapirítér, csupántly*). Ha ez utóbbi, a szóteremtés játssza a fő szerepet a szóalkotásban, akkor egyértelműen háttérbe szorul a jelentés, és a hangulati hatás kerül előtérbe. Ennek a további vizsgálata még árnyaltabbá teheti a stilisztika és a szókincstan ezen részletére vonatkozó ismereteinket.

Minya Károly

Örömbeszéd

Az öröm, hogy beszélni tudunk, visszavezet bennünket emberré válásunkig. Az őseink számára sokféle öröm létezett: öröm, hogy meg tudta szerezni a tüzet (ekkor ugrált örömeiben, ebből fejlődött ki a tánc), öröm, ha elejtett egy vadat (ekkor először is ujjongott, majd habzsolni és táncolt, hogy ne legyenek felesleges kilói), öröm, ha megszerezte nőjét (ne részletezzük), vagy ha visszatért a vadászból (hogy túlélte, s hogy végre pihenhetett), s nyilván megvolt már a babusgatás, a csacsogás öröme, amelyből kialakult az ézelemtelített beszéd.

A nyelvhasználat is a vadászathoz, a tűzhöz, a tevékenykedéshez és a másik emberhez való kapcsolathoz kötődik. Az ember azért is örült a beszédnek, mert látta, hogy az állatok nem beszélnek, és a beszéd mennyivel ügyesebbé, hatékonyabbá tudja tenni az emberi életet. Az emberi beszédén érzett öröm olyan elementáris és nagyszabású volt, hogy egészen napjainkig fennmaradt, emberré válásunk fontos jelképe, ezért szeretjük és őrizzük.

A beszéd legmagasabb foka, az író- és az előadó-művészet napjainkig érzékeltette ezt a örömet. Ha Jókait, Mikszáthot, Móriczot, Illyést olvassuk, de mondhatnánk Sánta Ferencet vagy Lázár Ervint is, ez az ősi öröm árad soraikból. A beszélés, a kifejezés színessége, boldogsága. Ahogy Gábor Miklós vagy Latinovitsnak mond verset, az élőszó áradásával, nem mond úgy senki – futkároz hátunkon a hideg, utánuk akarjuk mondani, örülünk, hogy tudunk beszélni!

Így volt ez napjainkig. Mostanában mintha elveszett volna ez az ősi öröm. Talán túl sok a beszéd, és elegünk lett belőle. Talán túl sokat hazudtak nekünk, és megcsömörlöttünk még a szép szavaktól is. Nem hiszünk Jókainak, Mikszáthnak, Latinovitsnak, a szépen megformált mondatoknak. Az örömtelen beszéd korának hajnalán már Ottlik Géza, pontosabban az Iskola a határon egyik főszereplője, Medve is felfigyelt erre: „A világ nem ért másból, mint a hangos, elnagyolt, durva jelekből. A látszatokból. Mindabból, aminek határozott formája van. Nagyot kell kiáltani, másképp oda sem figyelnek. Két szóból többet értenek, mint húszból; viszont százszor kell ugyanazt elmondani. Vagy jobb egy erélyes rúgás. Máskor megteszi egy kurta tréfa.”

A végigmondás, az önkifejezés szépségének a hiányára utal az író. Olvassunk bele egy Jókai-kötetbe, nézzük meg, hogy beszélnek szereplői: „Senki sem sejteti, hogy én mit érzek. Egyedül ön, szeretétt Hermine, lellemnek képmása. Ha e házat el kellene hagynom, egyedül ön miatt vérzenék szívem; de ugyebár ön nem ítélne el engem azon esetben, ha a körülmények kényszerítenének, hogy e házat elhagyjam, ha talán azzal, kivel sorsomat összekötöm, a rideg elbujdosás sorsát is meg kellene osztanom? Hiszen mi lehet nemesebb hivatás, mint egy nőnek megosztani egy szeretett férj fájdalmát, szenvedéseit! Ez a leg-

dicsőbb feladata egy gyöngé női kebelnek, melyben legerősebbnek mutathatja magát.” (Az új földesúr)

És akkor most ugorjunk át korunkba, lapozzunk bele a Sárbogárdi Jolán képében megjelenő Parti Nagy Lajos regényébe, amelyben modern főhőseink ekként beszélnek és gondolkodnak – egyébként érzelemdúsán – a Hungimpónak nevezett cégnél: „Összefutó számban szinte érzem már az Ön forró feketéjének zamatos ízeit, melynek behozását követően 11 háig nem vagyok itt senkinek – tette hozzá DR. Havas Tamás, majd füttyörészőleg becsubta irodájának párnázott ajtaját odai belépése után.” (Sárbogárdi Jolán)

Persze ezek „költőileg” megformált rossz mondatok. Temesi Ferenc szótárregényében (Por) azonban már találkozhatunk a végletekig leegyszerűsödött beszéddel is – igaz, csak a *tini* szócikk erejéig:

– Csó, háve. Heló Csáril!

– V ltá a zis be, ba me?

– M k zuöd h zá, ba me?

– Najóvanna. Nem ke cs náni műsor.

– Baba bukód. K kapt d mút kó azta gádzsit a dizsibe, vazzeg.

– Vazzeg tré zegész. Bevitt zerdóbe érte? Ott vo taza csávó a verdájáva azt t dod miva? Fényt k potta a csaj.

– Baba k s bringa vó pedi.

– Ja, szétcsap m méga búráját, have!

Ebből a „beszédből” szótágok esnek ki, szó- és mondathatárok egybeolvadnak, a névelők, utalószók hiányoznak, hangsúlyt nem érzékeltethetünk, a hangjelzés szétszakadozik. Vannak olyan nyelvészek, akik azt mondják, hogy minden helyes, amit az anyanyelvi beszélő mond, a lényeg, hogy a kommunikáció létrejöjjön. Ez a kommunikáció is létrejön, két fiatal „elbeszélgetett” a diszkóban megismert lányról. Ilyen kommunikációja (direkt nem mondom, hogy beszéde) lehetett az őseinknek is. Gutturális, azaz torokhangok, indulatszók, egy-egy alig fölismerhető szótól.

Nem értem, hogy mi a baj, miről papolnak a nyelvművelők, ha akkor is megértették egymást, és akkor is elvoltak valahogy!

Balázs Géza

A Magyar Rádió Édes Anyanyelvünk című műsorában elhangzott jegyzet írott változata (A szerk.)

A mindennapok nyelvi hordalékából

Változatlanul időszerű Csoóri Sándornak ez a megállapítása: „A nyelv maga is elkötelezettség.” Erre kellene gondolni mindazoknak, akik napjainkban nyilvánosan megszólalnak vagy írásban közlik mondanivalójukat. (Szándékosan nem a *gondolat* szót használtam, mert gyakran tapasztalható, hogy csak „mondanivaló”-ja van az illetőnek, gondolata már kevésbé!) Akkor talán kevesebb nyelvi pontatlanság és ebből adódó félreértés lenne a szóbeli és írásbeli nyelvi megnyilatkozásokban.

Következzenek az újabb nyelvi „botlások”!

„Nem tudtam felderíteni a színész transzcendentális *irányzékait*” – fogalmazza meg élményét a kritikus. Pedig *indíékait* szerette volna ismerni, azaz indítóókait, nem pedig a löfegyvernek a pontos célzást segítő alkatrészét.

„Próbáljuk a gödröt *kisimítani*” – mondja egy politikus rádiónyilatkozatában, pedig ez még neki sem sikerülhet. Bárminek is magabiztos, gödröt csak *feltölteni*, *betemetni* lehet; *kisimítani* ráncot, gyűrődést szoktunk.

„A hajó *begördült* a kikötőbe” – olvassuk egy film tartalmi ismertetésében; *begördülni* csak kerekeken mozgó jármű tud, a

hajó *megérkezik*, vagy ha a mozgás minőségét is érzékeltetni kívánjuk: *lassan beúszik*.

„A mostari Öreg-híd a boszniai háború kitörésével a horvát tűzéréség *áldozatává vált*” – hallottuk egy híradás szövegében. *Aldozattá válni* – ezt többnyire személyre használjuk, építmény (műtárgy) *megrongálódik* vagy egészen *tönkremegy*, *megsemmisül*; az időpont megjelölésére is pontosabb lett volna: *kitörésekor*, *idején* vagy *miatt*.

Hiányos nyelvi ismeretekről árulkodnak a következő példák. Ezeket a „nyelvi leleményeket” a tévé nyilvánossága terjesztette: *közös duett*, *100 éves centenárium*, *zenei koncert*. Most minden észrevétel nélkül nyújtjuk át a kedves olvasónak.

A bevezetőben idézett költői megállapítás így folytatódik: „A nyelv maga is erkölcs. Tisztátalan lenne a lelkiismeretem, ha belenyugodnék abba, hogy azért a nyelvért, amelyen lábbeteg vagy mohazöld szavakkal verset írok, másoknak, bárhol éljenek is, bűnhődniük kell.” Gondoljunk erre néha mi is!

Graf Rezső

A stilisztikai alakzatok rendszerezése

A **Szathmári István** vezetésével 1970 óta működő Stílus-kutató csoport az 1990-es évek vége óta foglalkozik a retorikai-stilisztikai alakzatok kutatásával. Ez a kérdéskör a magyar stilisztikában addig aránylag kevesebb figyelemben részesült, mint például a nyelvi képek tanulmányozása. Ennélfogva ez a témaválasztás szerencsésnek, maga a kutatás pedig gyümölcsözőnek bizonyult. A kutatócsoport tagjai eddig csaknem húsz önálló kiadványban, *Az alakzatok világa* sorozat füzeteiben publikálták eredményeiket (vö. Kincses Kovács Éva ismertetését: ÉA. 2005/4: 14). 2001. októberi konferenciájuk anyagát *A retorikai-stilisztikai alakzatok világa* c. tanulmánykötet (Tinta Könyvkiadó, Bp. 2003) közölte. A most ismertetendő kötet – ennek folytatásaként – annak a tudományos tanácskozásnak az előadásait teszi közzé, amely 2005. október 26-án zajlott le *Alakzatok – alakzatlexikon* címmel. Ez a cím is jelzi, hogy mindezek a publikációk egy nagyszabású összefoglaló mű, az évek óta készülő Alakzatlexikon előmunkálatainak tekinthetők.

A Szathmári István szerkesztésében most közreadott kötet – a szerkesztői előszó és **Kiss Jenő** akadémikus köszöntője után – összesen 22 tanulmányt tartalmaz. Ezeket elhangzásuk sorrendjében közli (a kötetben egyébként benne van a konferencia meghívója, azaz részletes programja is). Ismertetésemben azonban nem ezt a sorrendet követem, hanem három csoportra osztva mutatom be a kötetben olvasható cikkeket.

Az első csoportba sorolható előadások általánosságban foglalkoznak az alakzatokkal. Szathmári István bevezető előadása az alakzatok rendszerezéséről szól. Ennek címe adta a kötet címét is. **Bencze Lóránt** *Stílus, Weltanschauung* és viselkedés címmel tartott előadást (a német szó jelentése: 'világnézet, világszemlélet'). **Adamik Tamás** tanulmánya az antik retorika és grammatika különféle szóképzéseihez tekinti át. **Eőry Vilma** az alakzatok és a nyelvi norma kapcsolatát elemezte. **Tátrai Szilárd** az alakzatok kontextuális (beszédhelyzetbeli, a megnyilatkozás kommunikációs körülményeit figyelembe vevő) értelmezéséről tartott előadást. **Pethő József** tanulmánya arra a kérdésre keres választ, milyen retorikai-stilisztikai funkciókat tölt be az alakzat napjaink szónoki beszédeiben. **Lőrincz Julianna** az alakzatok lefordíthatóságának problémáját vetette fel.

A könyvben olvasható tanulmányok második csoportja egy-egy alakzatot vizsgál: **Heltainé Nagy Erzsébet** az archaizálást, **Tolcsvai Nagy Gábor** a transzmutációt, **Szikszaíné Nagy Irma** a kérdéshalakzatokat, **Nagy L. János** a hangalakzatokat, **Kocsány Piroska** a (kognitív) metonímiát, **Rozgonyiné Molnár Emma** az ellentételezést, **V. Raisz Rózsa** a körmondatot, **Cs. Jónás Erzsébet** a detrakciót (elhagyást), **Jenei Teréz** az iróniát, **Czetter Ibolya** a szentenciát, **Kincses Kovács Éva** az oxymoront (ellentétet) veszi bonckés alá.

Végül elhangzottak a konferencián olyan előadások is, amelyek egy-egy műre, ill. szerzőre összpontosítottak:

Porkoláb Judit és **Boda István Károly** Radnótinak Ének a négeréről, aki a városba ment című fiataalkori versét, **Kabán Annamária** Balassinak Adj már csendességet kezdetű költeményét elemezte az alakzatok stilisztikai felhasználása szempontjából. De ide is sorolható több olyan tanulmány is, amely egy-egy alakzatot egy-egy szépirodalmi alkotás alapján tárgyalt: Heltainé Nagy Erzsébet József Attila A csodaszarvas, Cs. Jónás Erzsébet Wass Albert Tizenhárom almafa, Jenei Teréz Babits Halálfiái, Czetter Ibolya Márai Ég és Föld, Lőrincz Julianna Petőfi Az apostol című művéből merítette vizsgálati anyagát.

A kötet végén két olyan dolgozat is olvasható, amely előadásként annak idején nem hangzott ugyan el a konferencián, de témája miatt jól beleillik ebbe a kiadványba: a kolozsvári **Sájer Laura** a megszemélyesítés egyik fajtáját, a prosopopeia (nem emberi dolgoknak emberi identitással, „arccal” való felruházása), **Domonkosi Ágnes** pedig a praeteritio (mellőzés, elhallgatás, elhallgatva kimondás) alakzatát tárgyalja.

A kötet írásai – mint láthattuk – több olyan jelenséggel is foglalkoznak, amelyet a magyar stilisztika eddig nem sorolt az alakzatok közé, pl. metonímia, megszemélyesítés (ezek hagyományosan szóképeknek, nyelvi képnek minősülnek), de az is kérdéses, hogy az archaizmus vagy a körmondattal tekinthető-e alakzatnak. Ez is mutatja, hogy a könyv szerzői nem ragaszkodnak mindenáron a retorika és a stilisztika

kitaposott ösvényeihez, hanem bátran benyomulnak az eddig föl nem tárt, illetőleg más kutatási ág birtokában levő területekre is. Ezek a munkálatok jól megalapozzák a tervezett és évek óta készülő Alakzatlexikont, a kutatócsoport eddigi legnagyobb vállalkozását. E sorok írója – mint a stilisztika régi kutatója és egyetemi oktatója – szívből kívánja, hogy ez a fontos kézikönyv minél előbb elkészüljön és napvilágot lásson. Addig pedig foggassuk használnunk ezt a tartalmas kötetet, amely kiváló segédeszközül és – mint a könyvsorozat címe is mutatja – segédkönyvül szolgálhat mindazoknak, akik a stilisztikát kutatóként tanulmányozzák vagy (egyetemi, főiskolai fokon) tanítják, illetőleg tanulják.

Bencze Lóránt ezzel a mondattal zárta sziporkázóan szellemes és a legkorszerűbb szemléltető eszközök alkalmazásával még hatásosabbá tett előadását, melyet annak idején magam is nagy élvezettel hallgattam: „Az alakzatok és a szóképek döntik el a hangklipek és szóvivők uralta demokráciában, ki nyeri meg a választásokat, ki kerül kormányra, és később milyen törvényeket hoznak” (29). Ebben persze van egy adag *retorikus* túlzás, az azonban kétségtelen, hogy alakzatok és képek nélkül nem működhet a nyelv, nem képzelhető el hatékony közlés. Ezért is öröndetes, hogy Szathmári professzor úr és tanítványai az alakzatokkal foglalkoznak, és hogy ezt ráadásul színvonalasan is teszik. (*A stilisztikai alakzatok rendszerezése. Szerk. Szathmári István. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2006, 205 oldal. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához, 55.*)

Kemény Gábor

Az -ó, -ő képzős igenévi jelzők „titkos záradéka”

A közönségszolgálathoz érkező számtalan helyesírási kérdés egyik tanulsága, hogy az ember előbb-utóbb magának is kénytelen feltenni a kérdést: Ennyire nehéz és problematikus lenne a magyar helyesírás? A mundér becslését is védő és a kincstári optimizmust sem nélkülöző válaszom erre az szokott lenni, hogy helyesírásunk tulajdonképpen nem nehéz, és a mindennapi gyakorlatban egy közepes műveltségű nyelvhasználó egészen jól elboldogul a helyesírási szabályok mélyebb ismerete nélkül is. (A bizonytalanságomat azért jelzik „a mindennapi gyakorlatban”, az „elboldogul” és a „mélyebb ismeret” fordulatok.)

Most nem a *bontott téglá burkolat*-féle helyesírási patthelyzetekre gondolok (lásd: *Anyagnévi „rontombontom” jelző* az Édes Anyanyelvünk 2004. decemberi számában), hanem olyanokra, amelyeknek van a helyesírási szabályzat megfelelő pontjaiból levezethető helyes megoldásuk. Példának okáért nézzünk meg egy kétségkívül bonyolult, de a műszaki nyelvben közönségesnek mondható szerkezetet, amelynek helyes leírásához valószínűleg nem lesz elegendő a puszta intuíció! Vajon hogyan nevezhetnénk azt a készüléket, amely méri és ki is jelzi a növényekben visszamaradt, le nem bomlott kemikáliákat?

A helyes válasz: *növényvédőszermaradék-kijelző mérőműszer*.

Most lássuk, hogy a jó megoldáshoz milyen „mély” helyesírási ismeretekre van szükség! Haladjunk a jól bevált logikai lépések szerint.

1. A legfontosabb, hogy felismerjük: olyan -ó, -ő képzős igenévi jelzős szerkezettel van dolgunk, amelyben az igenév valamilyen rendeltetést fejez ki. (‘Ez a műszer arra szolgál, hogy kijelje a növényekben visszamaradt vegyszerek mennyiségét.’) Az AkH. 112. pontja szerint az ilyen kapcsolatokat egybeírjuk, de ha valamelyik vagy mindkét tagjuk összetett szó, az -ó, -ő képzős igenévet különírjuk jelzett szavától. (A mi műszerünk igen bonyolult lehet, mert mindkét fele erősen összetett. Rendeltetés ide vagy oda, jogos tehát a különírás.)

2. Ez azonban még nem minden, hiszen a jelzői rész önmagában is vizsgálendő. Vissza kell fejtenünk, hogyan jött létre ez az öttagú összetétel. Rá kell találnunk a „magjára”, a kiinduló szókapcsolatra: *növény + védő + szer*. Belátható, hogy ez szintén a 112. pont alá tartozik, vagyis önmagában külön kell írni, hiszen a *növényvédő* összetett szó. A kiindulás tehát a *növényvédő szer*. (A *védőszer* persze egybeírandó lenne, hiszen mindkét tagja egyszerű szó.)

3. A jelzői rész egyedfejlődésének következő állomása az, amikor az eredetileg különírt szerkezet (*növényvédő szer*) összetételi utótagot kap (*maradék*). Ez a mozgósabályok leggyakoribb, mondhatni klasszikus esete – a 139. b) pont –, az eredmény pedig a *növényvédőszer-maradék*.

4. Korai azonban az öröm, mert az így létrehozott – immár négytagú – szóösszetétel újabb taggal gyarapodik (*kijelző*). Az ilyen esetekre szintén egy mozgósabály ad eligazítást, de a változatosság kedvéért a 139. a) pont, amely a valamilyen okból már kötőjellel tagolt közszoji alárendelő összetételekre vonatkozik, ha azok újabb tagot kapnak. A jelzői rész végleges formája tehát: *növényvédőszermaradék-kijelző*.

5. Most vessünk egy pillantást a jelzett részre is. Ismét a 112. pontba botlunk: -ó, -ő képzős igenévi jelző, rendeltetés, minden a helyén van a szabály megfogalmazása szerint, de – vigyázat! – a *műszer* összetett szó. Tehát a *mérő műszer* különírandó. Aki logikusan gondolkodva ebben meg is nyugszik, az téved. Az AkH. 112. pontjának utolsó bekezdése ugyanis így szól: „A kialakult szokást megtartva több olyan (részben jelentésváltozást is mutató) kapcsolatot is egybeírunk, amelynek valamelyik tagja összetett szó: forgószínpad, javítóműhely, előhívótank, mozgókórház, *mérőműszer* [...] stb.” A *mérőműszer* esetében jelentésváltozásról szó sincs, de logikátlan-ságról, finomabban szólva hagyományról annál inkább. Ez most különösen kellemetlen, hiszen egy szerkezeten belül kell szigorúan követni, ugyanakkor meg is sérteni a szabályt. Nem túlzás azt állítani, hogy az egész szabályrendszer hitelét rontják, a lényegét vonják kétségbe az ilyen helyesírási Molotov–Ribbentrop-paktum-féle (ebben a megoldásban is lehet gyönyörködni!) „titkos záradékok”.

A szükséges ismeretek mélységéről tehát annyit állapíthatunk meg, hogy a *növényvédőszermaradék-kijelző mérőműszer* szerkezet helyes leírásához háromszor kellett alkalmazni a 112. szabálypontot, kétszer pedig a 139.-et. Ráadásul tudni illett, hogy az -ó, -ő képzős igenévi jelzős szerkezetek szempontjából a *mérőműszer* kivételnek számít, és a mozgósabálynak is két fajtáját kellett ismerni és használni. Olyan ez, mintha az autózvezetéshez elengedhetetlen lenne a gépészmérnöki végzettség, vagy sportnyelvi analógiával ez már a tripla leszúrt Rittberger nehézségi foka. Pedig mi csak autózni akarunk, vagy szeretnénk egy órát korcsolyázgatni a Városligetben... A „mindennapi gyakorlaton” azt kell érteni, hogy az ilyen típusú szerkezetek nagyon gyakoriak például a műszaki nyelvben. Az „elboldogul” pedig a saját tapasztalataim szerint a következőt jelenti. Főiskolás tanítványaim helyesírási vizsgatesztjében szoktam szerepeltetni ezt a kifejezést. Előfordul, hogy többen is ráhibáznak a helyes megoldásra, de ha rákérdezek, hogy melyik szabálypont alapján oldották meg, szinte mindig az a válasz, hogy a szótagszámlálás alapján. Az indoklás az szokott lenni, hogy a *növényvédőszermaradék-kijelző* túl hosszú, ezért kötőjelezni kell, a *mérőműszer* meg rövid, ezért írjuk egybe. Nos, a probléma helyesírási mélysátnak nélkül is megoldódott, a Molotov-koktél nem robbant, és örömmel állapíthatjuk meg, hogy a vargabetűk ellenére minden út Rómába vezet.

Kardos Tamás

Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda: 1148 Budapest, Örs vezér tere 11. fszt. 1.

Honlap: www.e-nyelv.hu, telefon: 30/318-9666

Új szavak, kifejezések (44.)

Az új értelmező kéziszótárban nem található szavakból és kifejezésekből nem okvetlenül az első előfordulásokat szemléljük. Várjuk olvasóink észrevételeit is!

adathalász – pénzintézetek ügyfeleinek (titkos) adatait (pl. internetes belépési kódjait) jogtalanul eltulajdonító (kicsaló) személy vagy szervezet

a palóc Pompeji – Ipolytarnóc metaforikus neve

átpozicionál – új (jobb) helyzetbe hoz. Pl. A vállalatot *átpozicionálják*. Változata: *újrapozicionál*

BNO – betegek nemzetközi kódja (a recepteken szereplő rövidítés)

charterezetetés – egy-egy úti célpontra szervezett oda-vissza repülőutak működtetése (idegenforgalmi szakkifejezés)

gondoskodó elbocsátás – az elbocsátott alkalmazottak munkahelyhez segítségének programja

infrasauna – infrasugarak segítségével a mélyebb bőrrétegeket is elérő, tisztító hatású (infra)kabin, szauna

kamillázik – néz, szemlél, csodálkozik. Pl. Mi pedig csak *kamilláztunk*, hogy honnan kerültek elő

leheletellenőrzés – szondázás (a gépkocsivezetők alkohol-ellenőrzését végző szondázásra kitalált magyar megfelelő)

Nyubusz – Nyugdíjasok Budapesti Szövetsége (rövidítés)

sókamra – a természetes sóbarlangot utánzó helyiség, amely a benne párologtatott sóoldattal, a vele átitatott sőtéglákkal kínál gyógyulást a légúti megbetegedésekben szenvedőknek

spidron – 120 fokos csúcshőig, egyenlő szárú háromszögek meghatározott összekapcsolódása, amelyet Erdély Dániel magyar grafikus fedezett fel (és nevezett el) a hetvenes években. A név az angol *spider* (pók) szóból származik, mivel a geometriai alakzat pókhálószerű felépítést mutat. (A Science News nyomán: Népszabadság, 2006. okt. 31.)

szpindoktor – (politikai, közéleti) események, intézkedések szépitő, elfogadtató magyarázatára alkalmazott szóvivő. Az angol *spin doctor* magyaros formában. „A Fidesz *szpindoktora* maga a pártelnök” (Népszabadság, 2006. dec. 9.)

törökfürdő – száraz és nedves gőzkamrát, masszírozó- és pihenőhelyiséget magában foglaló – a keleti fürdőkultúra hagyományait követő – fürdő; török neve: *hammam*

A rovat 1998–2005. között megjelent anyagát teljes egészében tartalmazza a következő kötet: Jelentés a magyar nyelvről (2000–2005). Szerk. Balázs Géza. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005.

B. G.
balazsge@due.hu

Új nyelvészeti kiadványok

Arany Lajos: Sajtónyelvőr. Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola, Debrecen, 2005.

Balázs Géza: Magyar nyelv. 555 gyakorlat megoldásokkal. Corvina, Budapest, 2007.

Balázs Géza: Szövegantropológia. Szövegek többirányú megközelítése. Berzsenyi Dániel Főiskola – Inter Kultúra-, Nyelv- és Médiakutató Központ, Budapest, 2007.

Beszédkutatás 2006. Tanulmányok Vértés O. András emlékére. Szerk. Gósy Mária. MTA Nyelvtudományi Intézet Kempelen Farkas Beszédkutató Laboratórium, Budapest, 2006.

Buvári Márta: Példa-mutató. Nyelv-helyességi gyakorlatok újságíróknak, jogászoknak, szakíróknak, hivatalnokoknak, közszereplőknek. (Bárczi Füzetek IX.) Bárczi Géza Kiejtési Alapítvány, Budapest, 2007.

Horváth Zsuzsanna–Felvégi Emese: Még mindig tudok olvasni! Szövegértés érettségizőknek és felnőtteknek. Helikon Kiadó, Budapest, 2006.

Jakab István: Anyanyelv és magyarságtudat. Madách-Pozonium, Pozsony/Bratislava, 2006.

Kontextus – Filológia – Kultúra. Szerk. Alabán Ferenc és Zimányi Árpád. Banská Bystrica–Eger, 2006.

Szathmári István: A magyar nyelvtudomány történetéből. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2006.

Széphalom. 16. kötet. A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve, 2006.

Tóth Etelka–Fábián Pál: Magyar helyesírás. A különírás és az egybeírás. 9–12. évfolyam. + Megoldások. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2006.

Konferencia hírek

2007. május 30. Kontextus – Filológia – Kultúra II. (Besztercebánya)

2007. június 22–24. VI. Magyar Névtudományi Konferencia (KGRE, Balatonszárszó)

2007. augusztus 22–24. V. dialektológiai szimpózium (A magyar dialektológia időszerű kérdései) (BDF, Szombathely)

2007. november 13–14. Szöveg, szövegtípus, nyelvtan (Új nézőpontok a magyar nyelv leírásában I.) (ELTE, Budapest)

Minden fontosabb külföldi, országos vagy helyi rendezvényről számolunk, ha hírt kapunk róla! (Az értesítést a következő címre kérjük: balazsge@due.hu.)

HÍREK

Nyelvészeti asztaltársaságok. Az MTA Akadémiai klubjában működő *Szarvas Gábor Nyelvészeti Asztaltársaság* 2007. évi találkozó: február 15., április 19., június 21., szeptember 20. és november 15. Mindig csütörtökön és 18.30-kor (Budapest, V., Roosevelt tér 9.) A *Papp Ferenc Alkalmazott Nyelvészeti Asztaltársaság* május 21-én 18.00 órakor, szeptember 24-én 12 órakor, november 26-án 18.00 órakor találkozik ugyanott.

*

A *Vasi Szemle 2005–2006. évi nívódíját* kapta meg **Balázs Géza** nyelvész a lapban közölt néprajzi-nyelvészeti írásaiért. A másik díjazott: **Kovács Sándor Iván**. A díjat 2007. január 22-én adta át Szombathelyen **Kovács Ferenc**, a Vas Megyei Közgyűlés elnöke.

Diáknyelvi pályázat

A Napkút Kiadó és a Cédrus Művészeti Alapítvány az elmúlt év tavaszán hirdette meg Így beszélünk mi című diáknyelvi szógyűjtő pályázatát főként egyetemi és főiskolai hallgatók, középiskolások diákok, valamint pedagógusok számára. A felhívásra (melyet folyóiratunk is közölt) 90 pályamű érkezett, mintegy tucatnyi határon túli pályázótól. A gyakran több ezer kifejezést is tartalmazó szógyűjteményeket háromtagú zsűri értékelt (elnök: Szűts László, tagok: Balázs Géza és Minya Károly), s különösen az újabb szóalkotásokat, szóképzéseket és szóösszetételeket, a mai diákok nyelvi fantáziáját is tükröző szellemes, szólásszerű szószerkezeteket, szókapcsolatokat vette figyelembe a díjak odaítélésakor.

Idén január végén a zsűri elnöke és Szondi György, a Napkút Kiadó igazgatója hirdetett eredményt, és osztotta ki a díjakat a magyar kultúra vári épületében. Pénzjutalomban részesültek: I. díj: Parapatits Andrea egy. hallg. (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest), II. díj: Dóka Máté és Boros Csaba főiskolai hallgatók (közös pályázattal, Eszterházy Károly Főiskola, Eger), III. díj: Gárdonyi Éva egy. hallg. (Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest). Különdíjként könyvjutalmat kaptak a következők: dr. Somogyi Erika (Siófok, Móra Ferenc Gimnázium IX/C), Voroszlínik Anita (Kisgejőc, Ukrajna), Rónaky Edit (Pécs). Dicséretben részesültek: András Szabolcs, Kanizsai Rita, Mihalek Zoltán, Mózes Virág, Schweighardt Zsanett, Tóthné Újteleki Ilona és Lánzi Ildikó. A Napkút Kiadó tervezi a bizonyos szempontok szerint megszürt és megszerkesztett pályázati szóanyag szótár formában való megjelentetését.

Sz. L.

PONTOZÓ

Mindenekelőtt a 2006. évi 5. számunkban közzétett rejtvé-
nyek megfejtését adjuk meg.

I. Szótápalindrom. 1. Gazi szemésze Zsiga. 2. Meszelő
szülő szeme. 3. Ma villog Balog Vilma. 4. Les füvet evet, füles.
5. Bencéd pingál pincédben. 6. Tejen élek éjente. 7. Dán szerző
önző szerdán.

II. Nyolcszor nyolc. 1. Érettség. 2. Kvóciens. 3. Tüskevár. 4.
Előzmény. 5. Kortalan. 6. Hidegkút. 7. Kolostor. 8. Beléndek.
A 275 éve született zeneszerző Joseph Haydn. A megjelölt
átlóból kiolvasható zenemű: Évszakok, a vízszintes sorok meg-
felelő átrendezése után pedig: Teremtés.

III. Elbújtatott városok. 1. Debrecen. 2. Szeged. 3. Pécs. 4.
Veszprém. 5. Szekszárd. 6. Tatabánya. 7. Nyíregyháza. 8. Miskolc.

IV. Betűt a belsejébe! Dák–diák, híz–hiúz, labda–laboda, sel-
lő–szellő, dörög–dörmög, iga–inga, pára–párna, felír–felsír,
koros–kormos, fogó–fogyó, fed–fedd, hány–hiány, unka–uno-
ka, eres–egres, matt–miatt. A betoldott betűkből az 1853–1919
között élt kiváló nyelvésznek, Simonyi Zsigmondnak a neve
rakható össze.

V. Benyhe János a nyelvről. Igazában mindig az anyanyelvem
napszámosa, mindenese, szószólója voltam.

Azok közül a megfejtőink közül, akik megszerezték a sorsol-
ásban való részvételhez szükséges 75 pontot, ezúttal a követ-
kezők részesülnek könyvjutalomban: Arany János Általános
Iskola Beszélni nehéz! köre, Szentgotthárd, Arany János u. 2.
(9970); Faltysné Ujvári Anna, Pécs, Szántó Kovács János u.
6/A IV. 14. (7633); Kissné Kovács Erika, Eger, Grónay u. 9. 5/4.
(3300); Kővári Zsanett, Szentgál, József Attila u. 13. (8444);
Miklós Józsefné, Komárom, Babits Mihály u. 17. (2900); Nagy
Erika, Sárospatak, Madách u. 6. (3950); Papp József, Pécs,
Felsőbalokány u. 41. (7626); Sebők János, Dunakeszi, Barát-
ság útja 17. X. 61. (2120); Szűcs Farkas Zoltánné, Székesfehérvár,
Rozsnyói u. 7. (8000); Wagner Alfréd, Budapest, Attila u.
150. (1047). A felsorolt megfejtők nyeresége Tótfalusi Ist-
vánnak Idegen szavak magyarul című, a Tinta Könyvkiadó
gondozásában megjelent könyve. Gratulálunk a nyerteseknek!

A Pontozó új feladatai

I. Író és műve. Ha megfejtőink mind a kilenc meghatározás-
ra a megfelelő választ adják, akkor a második oszlopban fölül-
ről lefelé egy magyar költő nevét olvashatják össze, a sorok
megfelelő átrendezése után pedig az ötödik oszlopban a költő
egyik versének címére bukkanhatnak. Mind a költő nevének,
mind verse címének megtalálásáért kilenc pontot lehet szerez-
ni, összesen tehát tizennyolcat!

1. Valaminek a vége
2. Olvadó téli csapadék
3. Olaszország
4. Híres az ilyen salétrom
5. Ruhát méretre készít
6. Irányítószáma: 8458
7. Nyíltan
8. Úthibát javít
9. Karácsony előtti idő

II. Gyümölcsöstál. Az itt következő, többszörösen összetett
és bővített mondat valójában egy ízes gyümölcsökkel dúsan

megrakott gyümölcsöstál, ugyanis nem kevesebb, mint tizenöt
hazai és tengerentúli gyümölcs neve van benne intarziászerűen
elbújtatva. Megfejtőinknek bizonyára nem okoz majd különö-
sebb nehézséget ezek megtalálása. Rejtvényünkben az íráskép
a döntő. A megfejtés során a kétjegyű betűk elemei akár szét is
választhatók. A megfejtésért gyümölcsnevenként egy pont jár.
Esetleges többletmegejtés többletpontot nem, legföljebb
dicséretet érdemel.

Beterelvén alkonyatkor a karámba rackanyáját, az új-
szegedi ószeres kisikálta a fürdőkádát olyan tisztára, mint a hó,
megreszelte a vörös káposztát, kisperte az ebédlőt, ezután
gyengéden megpuszilva bájos hitvesét nyugalmas jó éjt kívánt
vígán a nászasszonyának, Amálnak (akiért egykor hárman du-
lakodtak a tiszaszederkényi tisztai kaszinóban!); eközben a há-
lósobában ángyom meggyújtotta a viaszgyertyákat, felhajtott
egy pohárka paradicsomlét a tükörteremben, majd pedig
csendben nyugovóra tért.

III. Betűkapcsoló. Feladványunk azért betűkapcsoló, mert
olyan vízszintes sorokból, illetve az ábrának megfelelő nyolc-
betűs, azaz nyolc betűjegyűből álló szavakból áll, amelyeknek
első betűje megegyezik a fölötte levő sor szavának utolsó betű-
jével. Ha olvasóink megoldása helyes, akkor az első oszlop be-
tűiből fölülről lefelé egy 175 éve elhunyt költőóriás legismer-
tebb műve egyik főszereplőjének nevét olvashatják össze. A
főszereplő nevéért, a mű címéért, valamint alkotójának nevé-
ért egyaránt hat-hat, összesen tehát tizennyolc pontot lehet
szerezni.

1. Muszlim teológiai és jogi
főiskola
2. Mért mélységi adatok
rajzolója
3. Büntetésforma
4. Légköri viszony
5. Vadmadár idomítója
6. Fővárosi kirándulóhely
7. Vulkán
8. Bénító teher

IV. Kodály Zoltán a nyelvről. A Kodály-emlékében járunk,
éppen ezért keresztrejtvényünk fő soraiban ezúttal Kodály
Zoltánnak egy a nyelvre vonatkozó gondolatát rejtettük el. Ezt
tessék beküldeni! Megfejtése huszonöt pont.

Az e számunkban közzétett fejtörők együttes értéke het-
venhat pont, de már hatvan pont is elég ahhoz, hogy valaki
részvethessen megfejtésével a sorsolásban, és egy értékes
könyv nyertese lehessen. Könyvjutalomban tízen részesülnek.
A rejtvények megoldását **2007. június 1-jéig** kell beküldeni cí-
münkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, 1364 Budapest, Pf.
122.

Minden rejtvénykedvelő olvasónak sikeres megfejtést és
hozzá jó szórakozást kívánunk – a rovat gazdájával, **Grétsy
Lászlóval** együtt – a feladványok készítői:

**Bencze Imre (II.), Harmati Gizella (III.),
Láng Miklós (I.), Schmidt János (IV.)**

ISMERTETŐJEGY

1	E		2	S	3	4	5	6	S	7	8	9	10	11	12	E
13	14		15							16						
	Y		17						E		18				19	
		20						21		22				23		
24					25								26			
27			28	29				30			31					N
32		33		34			35			36					37	
38			39				40			41		42				
43					44			45			46			47		
		48					49			50		51		52		
53	54				55					56			57	58		
59				60								61				
62			63					O			64					Á
65		66					67			68				69		
70																A

VÍZSZINTES: 2. Kodály Zoltán megállapításának kezdő szavai. 13. A gallium vegyjele. 15. Munkácsy Mihály eredeti családneve. 16. Napló, latin eredetű szóval. 18. ... Gardner; néhai filmszínész. 19. Mag nélküli tűz! 20. Duga Zsombor filmje (2003). 21. Újabb keletű magyar névalkotás egy növényfajta nevéből. 23. Izomban feszül. 24. Olasz színművész (Virna). 25. Kuroszava ...; Oscar-díjas japán filmrendező (1910–1998). 26. A központi idegrendszer támasztószövege (GLIA). 27. Idegvégződés! 28. Szakmai testület. 30. A természet. 32. ... Angeles; olimpiai város az USA-ban. 34. A sakkjáték végét jelenti. 36. Kortárs színművész (Péter). 38. Lányunk vagy fiunk gyermeke, egyes vidékeken ma is használatos szóval. 40. A szüret évszaka. 42. Olimpiai és világbajnok koronglövő (Diána). 43. Kenyér, kifli stb. az üzletben. 45. Nem esik messze a fájától! 47. Dynamic memory interface (számítógépi csatlóegység), rövid. 48. Lángossütő használta zsiradék. 50. Azerbajdzsán autójel. 52. Arany, Lyonban! 53. Koffeintartalmú ital. 55. A dagályt előzi és követi. 57. Orosz autómárka. 59. Becézett Otília. 60. ... Ekberg; svédországi születésű színésznő. 61. Aranylabda portugál labdarúgó (Luis). 62. Vége a parádénak! 63. Megszűnt nagyhatalom névbetűi. 65. Alkalmazkodó. 68. Szénsavas üdítőital. 69. Az Öszövényesség kezdete! 70. Leendő építőmester.

FÜGGŐLEGES: 1. A megállapítás második, befejező része. 3. Orra bukik. 4. Sikeres öklövők egyike (Viktória). 5. Megaelektronvolt, rövid. 6. Öblös, füles ivóedény, népies szóval. 7. A végén enged! 8. Amíg, amely idő közben. 9. Indonéz sziget, rajta található Borobudur, a világ legnagyobb sztúpaegyüttese. 10. Erácska. 11. A lítium vegyjele. 12. Egy szólás szerint ráfizet, aki kihúzza! 14. Szophoklész drámája. 17. Igenlő angol rockegyüttes! 22. ... et labora!; imádkozzál és dolgozzál! (bencés jelmondat). 23. Megreked. 24. A pincébe oson. 25. Menyasszony. 26. Rum vagy konyak, cukor és forró víz keverékéből álló ital. 29. ... Amancio; volt válogatott spanyol labdarúgó. 31. A gazdagoknál, előkelőknél szokásos. 33. Hosszú időszakot felölölő. 35. Egyetlen palánta. 37. Ábrándokat kergető. 39. Tanok rövid, tételes összefoglalása. 41. Złoty, rövid. 44. A burját főváros. 46. Brit rockgitáros, énekes, zeneszerző, a Queen együttes tagja (Brian). 49. Az egyik szülő, becézve. 51. Tovaiszkol. 54. Parázstól kilyukadó. 56. Tészta- és gombafajta! 58. Éltes. 60. Tengernek nevet adó város a Don torkolatánál. 61. Település; község. 63. Költő mellkasában dobog! 64. Aljas testtáj! 66. Annyi mint, rövid. 67. Félakós!

Schmidt János

GERTRUDIS FELKAPTA A VIZET

Sok tanulóknak okoz gondot, hogy irodalmi dolgozataikban hogyan fogalmazzák meg saját szavaikkal a drámai összecsapásokat, amikor a szereplők súlyos, olykor végzetes konfliktusba keverednek egymással, esetleg önmagukkal. Szövegükbe gyakran kerül egy-egy oda nem illő konyhanyelvi vagy argóbeli kifejezés, nevetető stíluselem okozva.

☺ Antigoné két bátyja megostromolta egymást, és mindketten elesetek.

☺ Az örök elkapták a lányt, amikor a halott körül császarkált.

☺ Haimon jól lekapta apját Antigoné miatt. A lány holttesténél összekapott apjával, de mérgeiben magát szúrta le.

☺ Kreon úgy elképedt halott fia láttán, hogy idegileg teljesen kikészülve jajgat.

☺ Tybalt belekötött Rómeó legádázabb barátjába, és meg is öli.

☺ Harpagon pikkel családjára és a szolgákra is.

☺ Puskind végleg kikészítették ellenségei.

☺ Gertrudis felhergeli Ottót Melinda elcsábítására.

☺ Felkapván a vizet Gertrudis kést ragad, de ráfázik.

☺ Buda jól összeteremti a követeket.

☺ Az öreg Toldi megint haláli botrányt csinált az udvarnál.

☺ A Vörös Rébék végén meghal a hős, és a varjak lerohamozzák.

☺ A költő úgy ki van borulva, már fél, hogy bedilizik.

☺ A közönség teljesen ledöbben Márió lövése láttán.

☺ Jevszej pofátlanul hóbörögve követeli a kutya árát.

☺ Az őrnagy folyton begerjed, jól felhúzza magát, szóval teljesen kiakad Tóték szokásaitól.

S. Varjú Anna

NYELVÉSZ-LELETEK, NYELV-ÉSZLELETEK

Operaünneppek a MŰPÁban

A hazaiak már megtalálják a MŰPa-t

A Művészetek Palotájának kedveltségét bizonyítja, hogy már rövidítik is. Ám érdemes lenne egységesen, helyesen. Szerintünk: *Múpa*, illetve *Műpában/Műpát*. (B. G.)

ÉRTESÍTŐ CSOMAGKÜLDEMÉNY ÉRKEZÉSÉRŐL

Tisztelt Ügyfelünk!
Az Ön részére: *Balázs Gábor* (címezett neve, cím)
Cé. No. *08 53 567* (feladótól (feladó neve) azonosítószáma)

Időgarantált csomag (Premium, Egyédfélg szerelt, Kényelem, Üzlet) Nemzetközi postacsomag Posta Business Pakk Economic
 Belföldi postacsomag Posta Business Pakk Posta Business Pakk Avon
 Posta Business Pakk Plusz Egyébi: _____
küldemény érkezett.

1. A küldemény kézbesítését a mai napon _____ óra között, illetve 200... év _____ hó _____ napon _____ óra között **ismét megkísérlem**.
2. A küldeményt _____ (új címet) **kézbesíttem**.
3. A küldeményt **letétbe helyeztem**: _____ postán, _____ (új címet) utca _____ ahol ezen értesítés kelését követő munkanaptól számított _____ munkanapon belül a mai napon _____ hétfőtől péntekig _____ szombaton _____ óra között

TAJÉKOZTATÓ

a küldemény **postahelyen** történő kézbesítéséről

Csomagküldeményt kaptam, pontosabban *időgarantált csomagot*, amelyet letétbe helyeztek egy *postahelyen*. Most tehát megyek az *időgarantált csomagküldeményért* a *postahelyre*. Hej! (B. G.)

Szulák Andrea, a várandós médiászár **hot!sztárok**

Boldog, de izgul a babájért!

Azt kéri, zaklatás helyett inkább drukkoljanak neki

Ilyen *hibájért* nálunk egyest adnak! – írja nekünk Somogyi Vivien, az ózdi Szabó Lőrinc Általános és Szakiskola 8. osztályos tanulója. (Közzéteszi: G. L.)

Az áruházi katalógusban minden készlet – *szett*. Ez csak nyelvhelyességi vélemény. Ám a *díszett* téves helyesírása: tény. Így jutunk el a nyelvhelyességtől a helyesírásig. (B. G.)

Blikk 2006. november 25.

Blikk SPORT

16 Balfácán vagy a szerencse fia? Eddig 15 életveszélyes balesetet élt eddig túl

Doncaster – Ha egy macs... húzták ki. Fél év...

Bizony, balfácán volt, aki ezt a címet megfogalmazta... (Láng Miklós, Balatonalmádi)

Ezt a hirdetést, amely nem helyiséget, hanem egy önálló települést ajánl hosszabb távra, ráadásul olyat, amelybe még egy fogorvosi szépet (!) is be lehet építeni, **Wagner Alfréd** olvasónk pécézte ki a Dental Expressz 2006. évi 5. számából. (Közzéteszi: G. L.)

Polgármesteri Hivatalának jegyzője pályázatot hirdet

FŐÉPÍTÉSZ-IRODAVEZETŐ ÁLLÁSHELYRE.

A munkakör betöltésére: a határozatlan idejű kinevezéssel egyidejűleg a Főépítész iroda vezetésére szóló – az 1992. évi XXIII. tv. (Ktv.) szerinti főosztályvezető-helyettesi szintnek megfelelő – vezetői megbízásra is sor kerül.

ALKALMAZÁSI FELTÉTELEK:

- okleveles építészmérnöki végzettség,
- a településrendezés, építészeti tervezés, építésügyi igazgatás körében eltöltött – összesen legalább nyolcéves gyakorlat,
- magyar állampolgárság,
- cselekvőképesség,
- büntetlen előélet,
- munkakörre vonatkozó egészségügyi alkalmasság.

ELŐNYT JELENT:

- közigazgatási szakvizsga,
- térinformatikai ismeretek,
- további szakirányú szakképesítés,
- É1 tervezői fokozat szerinti tervezői jogosultság.

És azt hogyan kell bizonyítani? (B. G.)

ker. Istenhegyi Klinika területén belül kiadó egy világos, felszerelt, utcai szintű rendelőhelység hosszabb távra (még egy fogorvosi szép beépítésére is lehetőség van). Recepciós szolgálat megegyezés szerint. A környéken ingyenes parkolási lehetőség + őrzött parkoló az udvarban. Érdeklődni